Kripke Istranke: antifašistički front žena u obnovi Jugoslavije na prijelazu iz 1945. u 1946.

Sirotić, Tea

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:459147

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-11**

Repository / Repozitorij:

Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository

SVEUČILIŠTE U RIJECI

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA POVIJEST

DIPLOMSKI RAD

Kripke Istranke:

Antifašistički front žena u obnovi Jugoslavije na prijelazu iz 1945. u 1946. godinu

Mentor: dr. sc. Darko Dukovski

Studentica: Tea Sirotić

Smjer: Povijest / Talijanski jezik i književnost

Druga (2.) godina diplomskog studija

Rijeka, 2018.

SADRŽAJ:

KRATICE: 1
SAŽETAK 3

1. UVOD 4
   1.1. Rađanje AFŽ-a: Bratstvo i sestrinstvo i jedinstvo (1942.-1945.) 5
2. „KRIPKE“ ISTRANKE U AKCIJI I PROCES EMANCIPACIJE (1944.-1946.) 8
   2.1. Specifičnost razvoja „istarskog“ AFŽ-a (1944.-1945.) 8
   2.2. Organizacija i rad AFŽ-a (1945.-1946.) 10
   2.3. Politički aktivizam i feminizam (1945.-1946.) 14
      2.3.1. Jednakost jednakima: Ravnopravnost (1945.) 14
      2.3.2. O sudbini Istre odlučuju neki drugi: Morganova linija u Istri (1945.) 16
      2.3.3. *Drugarice i compagne* u zajedničkoj borbi (1945.-1946.) 19
      2.3.4. Takmičenje u Istri: moralno-političko jedinstvo i solidarnost naroda (1946.) ... 21
      2.3.5. Solidarnost žena svijeta: Međunarodna Demokratska Federacija Žena (1945.-1946.) 25
   2.4. Socijalni program i aktivnost AFŽ-a (1946.) 26
      2.4.1. Socijalna zaštita djece i nositelja budućnosti (1946.) 27
      2.4.2. Zdravstvena skrb majke i djeteta (1945.-1946.) 32
      2.4.3. Druga socijalna pitanja 33
   2.5. Prosvjeta i kultura AFŽ-a (1946.) 35
      2.5.1. Organizacija i plan rada Kulturno-prosvjetne i propagandne sekcije 36
      2.5.2. Pismenost i znanje kao pogonski kotač društvenog napretka 37
      2.5.3. Propagandna kao sredstvo kontrole javnog mijenja 42
      2.5.4. Plan rada za 1946./1947. 48
3. ZAKLJUČAK 49
4. IZVORI I LITERATURA 51

Prilog 1 54
Prilog 2 55
Prilog 3 56

KRATICE:

AFŽ	Antifašistička fronta žena
AVNOJ	Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije
CKKPH	Centralni komitet Komunističke partije Hrvatske
CKKPJ	Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije
CLN	Comitato di Liberazione Nazionale
JA	Jugoslavenska armija
KK	Kotarski komitet
KNOO	Kotarsko-narodnooslobodilački odbor
KNO	Kotarski narodni odbor
KPH	Komunistička partija Hrvatske
KPJ	Komunistička partija Jugoslavije
MDŽ	Međunarodna demokratska žena
MDFŽ	Međunarodna demokratska federacija žena
NDH	Nezavisna Država Hrvatska
NF	Narodna fronta
NKOJ	Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije
NOB	Narodnooslobodilačka borba
NOO	Narodnooslobodilački odbor
NOP	Narodnooslobodilački pokret
NOV	Narodnooslobodilačka vojska

OK	Oblasni komitet
Ok. K	Okružni komitet
ONOO	Oblasni narodnooslobodilački odbor
ONO	Oblasni narodni odbor
OkNOO	Okružni narodnooslobodilački odbor
Op. NO	Općinski narodni odbor
PCI	Partito comunista italiano
PSI	Partito socialista italiano
SKOH	Savez komunističke omladine Hrvatske
SKOJ	Savez komunističke omladine Jugoslavije
USAOH	Ujedinjeni savez antifašističke omladine Hrvatske
USAOJ	Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije
UIAS – STAU	Unione antifascista Italo-Slava – Slavensko-talijanska antifašistička unija
UNRRA	United nation relief and rehabilitation administration – Međunarodni ured za pomoć i obnovu
VUJA	Vojna uprava Jugoslavenske armije

SAŽETAK

Iako je Antifašistička fronta žena još krajem 1942. godine bila aktivna u Istri, prvi su odbori bili osnovani u proljeće 1943. Nakon kapitulacije Italije, sve se veći broj Istranki pridružio Narodno-oslobodilačkoj borbi te su uspješno izvršavale razne zadatke: od aktivnog sudjelovanja u borbi s oružjem i liječenja ranjenika preko organiziranja sabirnih akcija, širenja ilegalnih tiskovina NOP-a pa sve do angažiranja na političkom planu. Prva oblasna konferencija AFŽ-a za Istru održana je tek 23.-24. srpnja 1944. na Krasu, iznad sela Rašpora, a do tada su na teritoriju Istre formirani svi okružni, kotarski i veći dio općinskih komiteta. Po završetku rata, Istra se pronašla u nezahvalnoj situaciji jer, osim što je rat iza sebe ostavio ogromne posljedice, na političkoj su sceni vladale tenzije između nekadašnjih saveznika: SAD-a, Velike Britanije i Italije s jedne strane te Sovjetskog Saveza i Jugoslavije s druge. AFŽ za Istru više je puta pokazao svoju lojalnost Komunističkoj Partiji i novoj Jugoslaviji temeljenoj na *Bratstvu i jedinstvu.* Organizacija je na političkom planu nastojala pružiti veliku podršku Jugoslaviji i ideji o pripojenju Istre zemlji matici Hrvatskoj.Nakon rata AFŽ je nastavio voditi borbu za emancipaciju žena na političkom, socijalnom i kulturnom planu, dok je KP promovirao ravnopravnost i jednakost spolova. U procesu obnove države, organizacija je uvelike pomagala mobilizaciji žena te se borila protiv političke pasivnosti ženske populacije. Svaka je borba bila lančano povezana za jednu ili više drugih borbi, pa tako je za uključenje žena u javni život bilo potrebno suzbiti nepismenost i angažirati se na kulturnom planu. To je ujedno bilo povezano s borbom za socijalni položaj i zaštitom žene (i djece). Zbog njihove emocionalne prirode, ženama je bilo zadano da se pobrinu za osnivanje dječjih domova i snabdijevanje djece s hranom, odjećom i drugim potrepština. U svim su se svojim borbama i kroz razne akcije nastojale povezati s drugim masovnim organizacijama što je podrazumijevalo brzo i efikasno širenje informacija te bolju suradnju i efikasniji rad. Zajednički nazivnik svim obvezama i akcijama AFŽ-a bila je propaganda kao sredstvo uvjeravanja naroda u dobrobit, kako same organizacije tako i vrhovne vlasti. Prve godine obnove države bile su teške za cijeli narod, a uspjesi postignuti u to vrijeme svjedoče o volji, želji i nadi Istrana za boljom budućnošću unutar Federativne Narodne Republike Jugoslavije.

1. UVOD

Potreba za zasebnim proučavanjem „povijesti žena“ navodi nas na promišljanje i revidiranje značaja i razvoja povijesnih okolnosti te postavljanje raznih pitanja i potpitanja o samoj vjerodostojnosti povijesti čovječanstva i znanosti kao takvoj. U današnjim znanstvenim krugovima sve se više posvećuje pažnja i na „žensku povijest“ koja je stoljećima bila zapostavljena i može se reći nevidljiva, iako prisutna. Kod povijesnih se studija javljaju mnogi problemi u istraživanju poput nedostatka izvora i općenito tragova uloge i aktivnosti žena u povijesnom kontekstu. Pristup raspravi o uzrocima i razlozima takve problematike s kojom se današnji znanstvenici susreću nije u fokusu ovoga rada. No, činjenica jest da je povijest interpretirao i oblikovao muškarac (dakle tek jedan dio čovječanstva) što označavamo pojmom androcentrizma i što je za sobom ostavilo velike posljedice i poteškoće za one koji žele uklopiti „ženu“ u povijesne okvire. Istraživanje „ženske tematike“ jest izazovno, ali ne i nemoguće. Da bismo započeli takvo istraživanje i bolje se upoznali s problematikom svakako će poslužiti „svjetska“ znanstvena literatura i pomoćne povijesne znanosti. Međutim, potrebno je krenuti od primarnih izvora i arhivske građe na temelju koje možemo donijeti zaključke o raznim aktivnostima žena i pritom ih smjestiti u povijesni kontekst. S obzirom na temu rada koji je usko vezan uz „istarski“ Antifašistički front žena u poslijeratnom razdoblju, zahvalna sam na količini dokumenata i brojnim informacijama koji otkrivaju koliko je značajna i potrebna ravnopravnost spolova u borbi za bolju budućnost i izgradnju nove države. Pritom je moj zadatak bio olakšan jer, s obzirom na pristupačnost informacija, aktivnosti ženskog kolektiva mogla sam smjestiti u već poznati povijesni kontekst Jugoslavije. Dakako, istraživanje i periodizacija događaja zahtijevali su vrijeme i koncentraciju, a najsloženiji dio zadatka bio je pronalaženje konceptualnog modela i interpretiranje „ženske povijesti“. Moje se istraživanje nije temeljilo samo na iščitavanju zapisnika sastanaka AFŽ-a u Istri i direktivama koje je organizacija morala slijediti već i na svjedočanstvima s „terena“ koji nas navode na razmišljanje o mentalitetu Istrana koji se znatno razlikuje od ostatka naroda s područja Hrvatske i Jugoslavije. Tema rada svakako je povezana i s pojmom feminizma zbog borbe za političkom i kulturom emancipacijom žena. Pritom nemam namjeru izdvajati ženski rod kao zasebnu „granu čovječanstva“ već uklopiti aktivnosti žena u povijesni kontekst „muškaraca“ i nove Jugoslavije koja je svoje temelje pronalazila u sloganu *Bratstvo i jedinstvo* te prekinula s tradicionalnom pasivnošću žena i pokrenula proces emancipacije i ravnopravnost žena. Rad se bavi proučavanjem uloge AFŽ-a, ne kao izdvojene cjeline, već kao pokreta integriranog u širi napor poslijeratne obnove i

izgradnje zemlje. Cilj je proučiti i prikazati na koji je način AFŽ bio ključan u kontekstu političke, gospodarske, socijalne i kulturne obnove te prepoznati korijene današnje borbe za ženska prava. Naposljetku, žene i muškarci zajedničkim su snagama gradili novu Jugoslaviju i postavljali nove društvene temelje.

1.1. Rađanje AFŽ-a: Bratstvo i sestrinstvo i jedinstvo (1942.-1945.)

Drugi svjetski rat ostavio je iza sebe mnogo negativnih posljedica, ali stečene tekovine označile su i početak jednog novog „modernijeg“ razdoblja obilježenog novim političkim ideologijama koje su značajno oblikovale društvo i mentalitet ljudi. Jedna od novosti odnosi se na emancipaciju žena. Dok su žene u Prvom svjetskom ratu djelovale u sjeni svjetske scene, uglavnom doprinoseći na području gospodarstva i ekonomije u svrhu rata i političkog balansa u zemlji, tijekom Drugog svjetskog rata one su značajno doprinosile svojim ratnim djelovanjem na terenu i pomaganjem u NOB-u. U istarskih se žena borbeni duh počeo razvijati na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće (za vrijeme vladavine Austro-Ugarske Monarhije) kada su se organizirale na klasnoj osnovi te vodile štrajkove i borbu za bolje radne i životne uvjete, ravnopravnost i političke slobode.[1] Zbog velike mobilizacije muškaraca tijekom dvaju svjetskih ratova žene su preuzimale razne inicijative i dodatne *muške* poslove kako bi osigurale egzistenciju svojih obitelji. U tom je kontekstu buržoazijski režim ograničavao ljudska prava i slobode zbog kojeg su Istrani osjećali ugroženost te sukladno s tim borbenost i želju za slobodom. Mnoge su žene nadu za boljom budućnošću pronašle u Komunističkoj partiji (i pokretima žena i omladine), koja je posvećivala veliku pažnju problemima položaja žena i nedostatku ravnopravnosti; a svojim je prosvjetnim i političkim radom dobivala na popularnosti, što dokazuje masovan odaziv žena u borbu za oslobođenje zemlje.[2] Zbog impresivnog djelovanja žena i njihovog postizanja sjajnih rezultata na području buduće „nove Jugoslavije“ osnovane su dvije značajne organizacije okupljene pod parolom bratstva i jedinstva: USAOJ i AFŽ.[3] Mreža omladinskih i ženskih antifašističkih organizacija bile su

[1] Giron Anton, Sobolevski Mihael, „Goranke, Istranke, Primorke u NOB. Izbor iz glasila AFŽ“, Muzej narodne revolucije, Rijeka, 1978., str. 5.

[2] Ibid. str. 5.

[3] Organizacije su osnovane neposredno nakon osnivačke skupštine AVNOJ-a koja je održana u Bihaću 26.-27. studenog 1942.; Morača Pero, Dr. Stanislav Stojanović, „Komunisti Jugoslavije 1919.-1979.“, Eksport Pres, Beograd, 1979., str. 175.

povezane jedinstvenim ciljem: mobilizacijom za oslobodilačku i revolucionarnu borbu.[4] Odluka o osnivanju AFŽ-a donijeta je na Prvoj zemaljskoj konferenciji žena u Bosanskom Petrovcu, održanoj 6.-8. prosinca 1942.,[5] a Prva konferencija AFŽ-a Hrvatske održana je 11.-13. svibnja 1943.[6] Zbog odlaska muškaraca u NOV odbori AFŽ-a, koji su se tek formirali i to različitim tempom, počeli su predstavljati važnu političku snagu, a žene su postale nosioci političke aktivnosti i snažan oslonac u organizaciji i radu narodne vlasti.[7] Dakle, jedan od glavnih ciljeva AFŽ-a bio je povezati se s drugim masovnim antifašističkim organizacijama te formirati mjesne, kotarske i općinske odbore.[8] Iako je organizacija imala svoje nedostatke, ovakav se sustav pokazao doista efikasnim jer, dok su muškarci (pa i žene) ratovali i oslobađali teritorij od neprijatelja, AFŽ je u pozadini pomagao u izgradnji temelja nove države. To podrazumijeva da je KP još tijekom borbe radio na učvršćivanju svoje vlasti pri čemu možemo uočiti kako je postajao plan o organizaciji i izgradnji nove države (o čemu se možemo detaljnije informirati iščitavanjem zapisnika zasjedanja AVNOJ-a i ZAVNOH-a). Za uspješnu organizaciju potrebna je bila mobilizacija žena za sudjelovanje u narodnoj vlasti, poziv na analfabetske tečajeve i razvijanje političke svijesti te provođenje prosvjetno-kulturnog i propagandnog rada.[9] Da je rad žena bio cijenjen dokazuje činjenica da su djelovale u visokim organima narodne vlasti tijekom i nakon rata. Tako imamo primjer Marije Kopitar koja je sudjelovala na Prvom zasjedanju ZAVNOH-a kao delegatkinja Istre i Štefanije Ravnić koja je bila član Oblasnog NOO-a Istre. Žene su također bile birane za članove Izvršnog odbora i za vijećnike ZAVNOH-a.[10] Pored svih izazovnih zadataka i obaveza, posebno formirani odbori AFŽ-a sakupljali su hranu, odjeću i sanitetski materijal za NOV, brinuli se za obradu zemlje, žetvu i sjetvu, bolnice, djecu, kurirsku službu i drugo.[11] Svakako je značajna i podrška Josipa Broza Tita koji je na otvaranju konferencije u

---

[4] Morača, Dr. Stanislav, „Komunisti Jugoslavije 1919.-1979.“, op. cit., str. 179.

[5]DAP, AFŽ, (1945.-1946.), k: 1, Rezolucija s Prve zemaljske konferencije AFŽ-a od 8.8.1942.; *Referat drugarice Cane Babović: Organizaciono pitanje AFŽ-a* od8.8.1942., Arhiv antifašističke borbe žena Bosne i Hercegovine i Jugoslavije, http://www.afzarhiv.org/items/show/231, 1.4.2018., 20:00.

[6] Šimunković Mario, „Partizani kakve do sada niste vidjeli“, Vjesnik d.d., Zagreb, 2013., str. 38.

[7] Kovačević Dušanka, „Borbeni put žena Jugoslavije“, Leksikografski zavod Sveznanje, Beograd, 1972., str. 126.

[8] DAP, AFŽ, (1945.-1946.), k: 1, Rezolucija s Prve zemaljske konferencije AFŽ-a, 8.8.1942.; Arhiv antifašističke borbe žena Bosne i Hercegovine i Jugoslavije, *Referat drugarice Cane Babović: Organizaciono pitanje AFŽ-a,* 8.8.1942., http://www.afzarhiv.org/items/show/231, 1.4.2018., 20:00.

[9] Ibid.

[10] Kovačević,„Borbeni put žena Jugoslavije“, op. cit., str. 133.

[11] Ibid. str. 124.; Giron, Sobolevski, *Goranke, Istranke, Primorke u NOB,* op. cit., str. 6.

Bosanskom Petrovcu izrazio svoj ponos ženskim rodom, koji se borio za slobodu, nezavisnost i ravnopravnost svoga naroda zajedno sa muškim rodom.[12] Titova podrška kao vođe narodnog oslobođenja više je nego važna za afirmaciju AFŽ-a, jer je nastojala (i često uspijevala) uključiti što veći broj žena u borbu za oslobođenje i izgradnju nove države. Od posebne je važnosti proučavati AFŽ u Istri, koja se zbog bliskog susreta s fašističkom Italijom razvijala na jedan poseban i otežani način. Ovdje je važan i mentalitet *Kripkih Istranki* koje su stoljećima bile potlačene, a svoju su nadu za slobodom pronašle u jednom novom obliku vlasti. Iz perspektive društvene povijesti, vidljiv je sukob generacija, odnosno konzervativnog i tradicionalnog te liberalnog i modernijeg razmišljanja. Dakle, s novim se generacijama razvijao novi i revolucionarni mentalitet, proces koji je vrlo zanimljivo pratiti u slučaju Istre i njezine specifične povijesne pozadine. Po mnogočemu se Istra izdvaja od ostatka Hrvatske, ali zajedništvo većine Istrana i želja za pripajanjem matici zemlji pod komunističkim vodstvom jest ono što povezuje žene Hrvatske (i Jugoslavije). Bratstvo i sestrinstvo i jedinstvo.

[12]«Ja se ponosim što stojim na čelu armije u kojoj ima ogroman broj žena. Ja mogu kazati da su žene u ovoj borbi po svom heroizmu, po svojoj izdržljivosti bile i jesu na prvom mjestu i u prvim redovima, i našim narodima Jugoslavije čini čast što imaju takve kćeri.»; „Tito ženama Jugoslavije“, Izdanje Centralnog odbora AFŽ Jugoslavije, Beograd, 1945., str. 6.

2. „KRIPKE“ ISTRANKE U AKCIJI I PROCES EMANCIPACIJE (1944.-1946.)

2.1. Specifičnost razvoja „istarskog“ AFŽ-a (1944.-1945.)

Povijest Istre specifična je po društveno-političkim i gospodarskim promjenama koje su značajno utjecale i oblikovale mentalne sklopove kolektivne memorije.[13] Konstantne i brze promjene stvarale su jedno čudno i zbunjujuće ozračje među Istranima koji ni sami nisu shvaćali gdje ili kome pripadaju. Zbog konstantnog mijenjanja vlasti, a time i identiteta, kroz 20. stoljeće jačala je ideja o konačnom „nacionalnom“ opredjeljenju koja je ostala obilježena do dan danas riječima *Ja sam Istrijan*, neovisno o podrijetlu osobe koja je živjela na ovom prostoru. Istrani su nadu za bolju budućnost pronašli u komunističkom režimu koji je narod pridobio sloganom «Bratstvo i jedinstvo». Osim toga komunisti su propagirali ravnopravnost spolova te isticali važnost požrtvovnosti u svrhu narodne zajednice. Nakon fašističke vlasti Istrani su bili spremni i na najradikalnije promjene koje je KP promovirao u svrhu oslobođenja i izgradnje nove države temeljene na ravnopravnosti i jednakosti svih naroda neovisno o vjerskoj ili nacionalnoj pripadnosti. Međutim, povezivanje KPH-a sa ženama u Istri bio je izuzetno težak zadatak zbog dugogodišnje fašističke vladavine i nepostojanja organizacija KPH-a na teritoriju Istre.[14] Jednu od glavnih prepreka u procesu stvaranja čvrste organizacije AFŽ-a u Istri predstavljala je talijanska denacionalizacija hrvatskog stanovništva na poluotoku koja je uzrokovala nepismenost, nepoznavanje političkih prilika i političku neizgrađenost žena. Zbog toga je sistematski rad na stvaranju organizacije AFŽ-a započeo tek krajem 1942. godine, dok su prvi odbori osnovani u proljeće 1943. u selima Pazinštine, Labinštine i Krasa. Daljnji razvoj i učvršćivanje organizacije bio je usporen zbog nedostatka iskusnih žena rukovodilaca, zbog čega je KPH Hrvatskog Primorja u Istru uputio iskusne aktivistkinje koje su osposobljavale Istranke počevši s radom u već postojećim odborima AFŽ-a Pazina i Brgudca.[15] S jačanjem istarskog morala (zbog sve veće mobilizacije žena u NOP-u i preuzimanja vlasti na oslobođenim područjima od strane Pokrajinskih NOO-a za Istru) javljala se potreba za osnivanjem Inicijativnog odbora AFŽ-a za Istru u kolovozu 1943.[16] Organizacija AFŽ-a u jednom dijelu Istre bila je dodatno otežana zbog prisutnosti

---

[13] Dukovski Darko, „Rat i mir istarski. Model povijesne prijelomnice 1943.-1955.“, Biblioteka Histria – Croatica, C.A.S.H., Pula, 2001., str. 162.

[14] Giron, Sobolevski, „Goranke, Istranke, Primorke u NOB“,op. cit., str. 6.

[15] Ibid. str. 14.

[16] Krajem 1943. i početkom 1944. u Oblast Istru uključuju se kotar Kastav i grad Rijeka koji su ranije pripadali Okrugu Hrvatsko primorje. Prva partijska konferencija KPH za Istru održana je 25. prosinca 1943. na kojoj se velika pažnja posvetila radu ženama. Ibid. str. 14.

jakih neprijateljskih garnizona kao što je to bio slučaj Poreča, Buja i Umaga pa su tamo osnivani tek manji odbori ili organizirane grupe.[17] O riziku, ali i uspjehu održavanja konferencija u Istri svjedoči činjenica da je u srpnju 1944. održana konferencija za kotar Buje u selu Oskorušu, udaljenom 4 km od dobro utvrđenog neprijateljskog garnizona. Na konferenciji je sudjelovalo oko 400 žena, a hrabrost koju su pokazale utjecala je na daljnji razvoj i jačanje AFŽ-a te podizanju borbenog duha naroda.[18]

AFŽ je specifičan po tome što se, za razliku od drugih antifašističkih organizacija, razvijao odozdo prema gore: najprije su osnovani kotarski odbori, a zatim oblasni odbor.[19] Prva oblasna konferencija AFŽ-a za Istru održana je tek 23.-24. srpnja 1944. na Krasu, iznad sela Rašpora, na kojemu su sudjelovale predstavnice Glavnog odbora AFŽ-a Hrvatske, Okružnog odbora AFŽ-a za Hrvatsko primorje, antifašistkinja Slovenskog primorja te antifašistkinja iz Trsta. O važnosti takvog događaja svjedoči i činjenica da je na sjednici sudjelovalo 2.500 ljudi (od toga 1.500 žena) među kojima su bili i partijski rukovodioci, rukovodioci NOF-e, NOO-a i omladine.[20] U oblasni odbor za Istru (osnovan na konferenciji) ušle su predstavnice svih istarskih kotara[21] i gradova Pule i Rijeke s iznimkom kotara Umaga i Poreča, gdje su žene bile onemogućene sudjelovati zbog blokade od strane okupatorskih snaga.[22] Do tada su na teritoriju Istre formirani svi okružni, kotarski i veći dio općinskih komiteta. Odbori žena bili su organizirani u tvornicama i na ulicama, a njihova ilegalna djelovanja uzrok su hapšenja njihovih članica,[23] što je Istranke samo još više poticalo na aktivno provođenje sabirnih akcija, širenje ilegalne tiskovine NOP-a, pomaganju NOB-u itd.[24] NOP je formirao aktive sastavljene od žena koje su redovno održavale sastanke, mobilizirale druge žene u akcijama, radile na kulturno-prosvjetnom radu, propagirale komunističku

---

[17] U istočnom dijelu Istre bilo je jednostavnije formirati odbore i organizirati kotarske sjednice zbog razvijenijeg revolucionarnog duha. Giron, Sobolevski, „Goranke, Istranke, Primorke u NOB“, op. cit., str. 15.

[18] Kovačević,„Borbeni put žena Jugoslavije“, op. cit., str. 132.

[19] Dukovski, „Rat i mir istarski“, op. cit., str. 107.

[20] Mikolić Mario, „Istra 1941-1947. Godine velikih preokreta“, Barbat, Zagreb, 2003., str.. 345.; Giron, Sobolevski, „Goranke, Istranke, Primorke u NOB“, op. cit., str. 15; Kovačević,„Borbeni put žena Jugoslavije“,op. cit., str. 133.

[21] Kastav, Lovran, Opatija, Kras, Buzet, Motovun, Buje, Tinjan, Pazin, Čepić, Labin, Žminj, Rovinj; Giron, Sobolevski, „Goranke, Istranke, Primorke u NOB“, op. cit., str. 15

[22] U siječnju 1944. u Oblasti Istra djeluju: 1 kotarski odbor, 1 općinski, 1 mjesni i 15 seoskih odbora, a do srpnja djelovali su: Inicijativni oblasni odbor AFŽ-a od 9 članica, 12 kotarskih odbora sa 170 članica, 36 općinskih odbora sa 235 članica i 440 seoskih odbora sa 8.419 članica; Ibid. str. 15.

[23] Kovačević,„Borbeni put žena Jugoslavije“,op. cit., str. 132.

[24] Giron, Sobolevski, „Goranke, Istranke, Primorke u NOB“,op. cit., str. 15.

ideologiju i dr.[25] Odbori AFŽ-a povezivali su se s drugim antifašističkim organizacijama (npr. SKOJ, NOO i dr.) čije su članice također djelovale u AFŽ-u.[26] O angažiranosti žena dokazuju brojni arhivski izvori po kojima je moguće zaključiti da je mobilizacija ženske populacije tijekom i nakon rata bila vrlo korisna i efikasna u procesu oslobađanja i izgradnje nove države. Istranke su dokazale, unatoč nepismenosti, svoju spretnost s oružjem, sposobnost liječenja ranjenika, sposobnost usklađivanja napornog rada s domaćinskim poslovima, kulturnim radom i političkim obavezama. Kao nikad prije do tada, približavale su se realizaciji ideje o emancipaciji i ravnopravnosti žena. «Žene su položile ispit zrelosti; one su pokazale da su sposobne ne samo da rade kod kućanstva, nego i da se bore s puškom u ruci, da mogu i da vladaju i da drže vlast u rukama.»[27]

2.2. Organizacija i rad AFŽ-a (1945.-1946.)

Tijekom posljednje ratne godine, organizacija i rad AFŽ-a se nisu znatno promijenili, no činjenica jest da su se žene pronašle pred novim izazovnim i zahtjevnijim zadacima. Posljedice rata osjećale su se dugi niz poslijeratnih godina, što je AFŽ svojim radom nastojao što više ublažiti. NOO-i kao organi narodne vlasti sve su više jačali te preuzimali sve poslove državne uprave, a AFŽ, kao i druge organizacije, nastojale su olakšati im rad i pomoći u obnovi zemlje. Značaj AFŽ-a leži u tome što je ona postala organizacija na koju se najviše i najčvršće oslanjala narodna vlast i pomoću koje je ona provodila sve naredbe.[28] Dakako, potrebno je bilo učvrstiti stupove organizacije, uočiti nedostatke u radu i nastojati ih ukloniti. O tome svjedoči pismo koje je Duško Brkić,[29] tj. CK KPH, uputio svim okružnim komitetima 1. studenog 1945. i u kojemu poziva na izvršavanje zadataka bez odgode u svrhu jačanja antifašističkog pokreta žena. Uz pismo je priložen materijal na temu *Partija i žene*[30] odnosno dokument sa smjernicama za bolju (re)organizaciju AFŽ-a u kojemu su navedene problematike organizacije i rješenja za postizanje efikasnijeg rada. Najproblematičnija bila je činjenica da se po završetku rata smanjio broj aktivistkinja koje bi borbu nastavile na

[25] Kovačević, „Borbeni put žena Jugoslavije“, op. cit., str. 124.

[26] Šimunković, „Partizani kakve do sada niste vidjeli“, op. cit., str. 38.

[27] „Tito ženama Jugoslavije“, op.cit., str. 9.

[28] Kovačević,„Borbeni put žena Jugoslavije“, op. cit., str. 135.

[29] Nakon 1945., Duško Brkić je bio član CK KPH-e i CK KPJ-e; http://enciklopedija.lzmk.hr/clanak.aspx?id=57006, 14.4.2018., 19:00.

[30] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Materijal na temu Partija i žene od 23.10.1945. (CK KPH)

političkom, privrednom i socijalnom planu. Da je taj problem bio postojan i u Istri svjedoči jedan referat na talijanskom jeziku od 13. svibnja 1946., a odnosi se na pasivnost žena u kotaru Buje.[31] Autorica navodi kako su učinjene i ponovljene greške koje je nužno spriječiti u budućnosti tako što bi se izradio detaljan plan rada. Po završetku rata žene su se udaljavale od „socijalne obnove“, što nikako nije išlo u prilog AFŽ-u, koji je rješenje za probleme pronalazio u raspravi i prijedlozima tijekom (ovako slabo posjećenih) sjednica. Vraćanje na tradicionalne vrijednosti nisu smatrane sredstvom pozitivnog napretka društva, zbog čega se organizacija morala baviti mobilizacijom i opismenjavanjem žena u poslijeratnom razdoblju u svrhu gradnje novog „narodnog“ mentaliteta. Kao što je to bezbroj puta navedeno u glasilu „Žena u borbi“, čvrstina organizacije odražava se u jasnom političkom shvaćanju, spremnosti i odlučnosti žena koje bi, okupljene oko organizacije, povele borbu protiv svakog utjecaja propagande profašističkih grupa. Nedovoljno konkretan ili nikakav politički rad stvara mogućnosti narodnim neprijateljima da slome jedinstvo naroda.[32] Dakle, osnovni zadatak AFŽ-a odnosi se na aktiviranje što većeg broja žena u radu organizacije. Problem pasivnosti žena možemo povezati i s činjenicom da je nastojanje KPH-a za uspostavljanjem kontrole nad čitavom zemljom, na području politike, gospodarstva, kulture i društva, dodatno otežano. Nakon rata, AFŽ je kao masovna organizacija bila *prepuštena samoj sebi ne shvaćajući ogromnu snagu koju predstavlja.*[33] Smatram da su članice AFŽ-a prepoznale važnost i moć organizacije, međutim, čitajući između redaka te uspoređujući dokumente, mogla sam zaključiti kako je korijen problema zapravo u nedovoljnoj povezanosti pokreta s NO-ima i drugim komunističkim organizacijama, odnosno nedostatku kontrole jednog inače vrlo utjecajnog pokreta žena. Promatrajući problem iz feminističke perspektive, ideja AFŽ-a ne bi trebala biti izdvajanje pokreta iz općih tokova društva već njegovo uključivanje kao sastavni dio narodnog fronta sa čvrstom jezgrom aktivistkinja u odborima.[34] Dakle, rješenje je pronađeno u postavljanju osobe od povjerenja (*druga ili drugarice*), koja bi sistematski provodila plan usklađen s direktivama KP-a. Opravdanje širenja političke moći pronalazimo u ideji i težnji za racionalnim načinom uređenja ljudske zajednice s institucijama koje predstavljaju pravila političkog i socijalnog djelovanja te s državom uz pomoć koje se

[31] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Referat od 13.5.1946.

[32] *Žena u borbi 43.-45.*, str. 6

[33] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Materijal za temu Partija i žene od 23.10.1945. (CK KPH)

[34] Ibid.

ozakonjuje njihovo funkcioniranje.[35] Ciljevi AFŽ-a morali su biti suglasni s ciljevima KPH-a, što znači da je bilo potrebno inzistirati na stvaranje političke mreže i reorganizaciju slijedeći uputstva državnih vrhovnih organa. Kod organizacije važno je da se seoski i kotarski odbori AFŽ-a povežu s okružnim odborom AFŽ-a, okružni s glavnim odborom, a glavni s centralnim, a da se pritom izbjegne centralizacija rada.[36] U tom je procesu važno poticati obrazovni rad (uz pomoć partijske agitacije i propagande) i osposobiti nove žene rukovodioce. Nepismenost i neznanje bilo je potrebno ukloniti npr. organiziranjem analfabetskih i općih tečajeva. Propagandni rad AFŽ-a se također morao provoditi uz pomoć *partijskog agitpropa* kojim bi se izradio specifičan plan za agitaciju žena i smjernice rada.[37] U uspostavljanju većeg nadzora svakako su poslužili i zakoni koji su sve društvene organizacije i ustanove na području ONOO-a obvezali na redovno slanje izvješća nadređenima.[38] Od iznimne je važnosti bio rad žena na selu. Kao što je povijest više puta dokazala, pripadnici seljačke klase specifični su zbog toga što ih je teže kontrolirati i što ne ovise nužno o državnoj vlasti. Seljaci su podložni revolucionarnim akcijama što može biti pozitivno i negativno, ovisno o kutu razmatranja. Čak i u procesu stvaranja besklasnog društva i racionalne raspodjele, seljaci su se snalazili i osigurali svoju egzistenciju (zahvaljujući radu na polju i plodovima zemlje). Međutim, zbog komunističkih ideja (npr. provođenje nacionalizacije i kolektivizacije privatnog vlasništvo) bilo je potrebno približiti se seljaštvu i dokazati prednosti nadolazećih radikalnih mjera koje je trebalo poduzeti u izgradnji nove države.[39] Zbog toga je AFŽ imao važnu ulogu u učvršćivanju seoskih odbora koji su tijekom rata bili snažni. Ženskoj se svijesti pristupalo na razne načine, nudeći pristup raznim edukativnim sadržajima i tiskovinama u vezi domaćinskih poslova, lokalne politike i drugih svakodnevnih pojava. Interesantan je prikaz mentaliteta iz bujskog referata iz svibnja 1946. prema kojemu žene odlaze na tržnicu i kritiziraju rad AFŽ-a, a da pritom ne sudjeluju u njemu. Autorica skreće pozornost na neefikasnost takvog odnosa prema organizaciji čiji je rad važan za napredak društva i

---

[35] Galić Branka, „Pristup razmatranju političke moći“, u: *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, vol. 7, br. 3, Zagreb, 1998., str. 429.

[36] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Materijal za temu Partija i žene od 23.10.1945. (CK KPH); Sklevicky Lydia, *Konji, žene, ratovi,* Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb, 1996., str. 118.

[37] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Materijal za temu Partija i žene od 23.10.1945. (CK KPH)

[38] Po primjeru jednog brzojava, Odjeljenje općeg nadzora Javnog tužilaštva za Istru obraća se Oblasnom odboru AFŽ-a za Istru (Labin) tražeći izvješće o radu organizacije; DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Depeša od 6.6.1946.

[39] Stipetić Vladimir, „Tendencija razvitka kapitalističke poljoprivrede u marksističkoj ekonomskoj teoriji“, u: *Politička misao: časopis za politologiju*, vol. 16., br. 3, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 1979., str. 424., 426., 430.

države.[40] U ovom kontekstu valja spomenuti sastanak plenuma Kotarskog odbora AFŽ-a u Kanfanaru održan 12. svibnja 1946. na kojemu je aktivistkinja Marija Bilešić skrenula pažnju na seoske odbore i pružanje potrebne pomoći od strane kotarskog odbora AFŽ-a pri formiranju i/ili reorganizaciji mjesnih odbora.[41] Prema izvještaju, u Istri (a vjerojatno se misli na područje oko Kanfanara) nije bilo puno takvih slučajeva, a spominje se općina Sv. Matej kao područje na kojemu je bilo potrebno provesti zadatke. U zaključku je navedeno kako bi se sastanci na selu trebali održavati svakih osam dana, a plenum Kotarskih odbora svakih mjesec dana (sekretarijat prema potrebi i svakih petnaest dana). Možemo uočiti kako su žene u ovom slučaju poslušno preuzele svoje odgovornosti u namjeri da ostvare AFŽ-ove ciljeve. U slučaju Motovuna, prema izvješću Kotarskog plenuma poslanom Oblasnom odboru AFŽ-a za Istru (u Labinu) iz travnja 1946., članice kotarskog odbora nisu bile efikasne po pitanju (re)organizacije te su iskorištavale svaku priliku za odlaskom na teren gdje ne bi bile kontrolirane i gdje nisu morale puno raditi. Unatoč tome, u Kotarskom su plenumu nastojali uključiti po jednu *drugaricu* iz svakog mjesnog odbora.[42] Problem neoformljenih seoskih odbora javljao se i kasnije o čemu svjedoči izvješće Kotarskog plenuma u Poreču održanog u kolovozu 1946.[43] Ono što je kontradiktorno u ovoj priči jest činjenica da su *drugarice* bile zainteresirane za rad i da je po svemu sudeći organizacija dobro napredovala (osim u slučaju općina Višnjan i Vižinada). Međutim, prema izvještaju sastanka održanog tjedan dana ranije, AFŽ iz Poreča je imao problema sa svojim članicama, odnosno morali su ih otpuštati jer su bile opterećene radom (ili jednostavno nisu provodile zadatke).[44] Osim toga, kako je navedeno u dokumentu, nedostajao je sposoban kadar žena i stvarala se mržnja među članicama što je dodatno otežalo rad. Kao i u slučaju bujskog referata, tako je i ovdje navedeno kako se «opazilo da ide mnogo manje žena na sastanak nego prije, tako da po ulicama čuje se žene razgovarati, da šta će na sastanku kad njim je predsjednica najlošija žena što može biti u Poreču.» U Labinu su žene bolje vladale situacijom te su aktivno i redovno sudjelovale na sastancima, prisustvovale u takmičenju i odgovorno obavljale svoje obaveze.[45]

---

[40] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Referat od 13.5.1946.

[41] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Referat od 12.5.1946.

[42] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Izvještaj od 11.4. 1946.

[43] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Izvještaj od 25.8.1946.

[44] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Izvještaj od 19.8.1946.

[45] U slučaju Labina, najgoru organizaciju imali su u općinama Sv. Lovreč, Kršan, Čepići i Plomin, pa čak nisu imali formirane odbore; DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Izvještaj od 18.8.1946.

O primjeru angažiranosti i organizaciji AFŽ-a tijekom 1946. možemo saznati zahvaljujući zapisniku sa sastanka sekretarijata Oblasnog odbora AFŽ-a za Istru (održanog 5. lipnja)[46] na kojemu se raspravljalo o organizaciji i radu pokreta, socijalno-zdravstvenoj sekciji te kulturno-prosvjetnoj i propagandnoj sekciji. Prema riječima tajnice Oblasnog odbora AFŽ-a za Istru[47] problem slabe organiziranosti i povezanosti između kotara trebao se riješiti sastavljanjem plana rada prateći situaciju na terenu te organiziranjem kotarskih konferencija na kojima bi (makar dva puta mjesečno) sudjelovale i iskusne *drugarice* s ciljem instruiranja i usmjeravanja rada. Također, određena je obaveza da se svakog petnaestog dana u mjesecu šalju izvještaji i zapisnici s kotarskih sastanaka oblasnom AFŽ-u[48] te je predložena uža suradnja s kotarskim SKOJ-em u organizaciji „Omladinskog tjedna".[49] U nastavku rada govorit će se o političkoj aktivnosti, radu na području socijalne i zdravstvene skrbi (otvaranje dječjih domova, djelovanje u Crvenom križu, podučavanje o higijeni i odgoju djece i dr.) te kulturnom uzdizanju i promoviranju obrazovanja kao nužne za snalaženje kod nadolazećih promjena.

2.3. Politički aktivizam i feminizam (1945.-1946.)

2.3.1. Jednakost jednakima: Ravnopravnost (1945.)

«U Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji poništeni su svi stari zakoni koji su držali ženu u privrednoj i političkoj, a time i u socijalnoj zavisnosti.»[50] Nakon proklamacije nove države Jugoslavije 29. studenog 1945.[51] i duge borbe za političku i kulturnu emancipaciju žena prije toga, žene su konačno dobile pravo glasa, pravo na obrazovanje, kulturni rad i druge mogućnosti.[52] Izlaskom na izbore žene bi potvrdile tekovine stečene

[46] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Zapisnik od 5.6.1946.

[47] Bili su jako rijetki slučajevi kada bi u zapisnicima bilo navedeno puno ime aktivistkinja i žena koje su sudjelovale u određenim akcijama. Da bi saznali više informacija trebalo bi istražiti svu dostupnu arhivsku građu vezanu uz djelatnosti drugih masovnih organizacija.

[48] Najbolji primjer angažiranosti i provedbi većinu postavljenih uredbi slijedio je Kotarski odbor AFŽ-a Labin; DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Izvještaj od 18.8.1946.

[49] Omladinski tjedan odnosi se na gradnju pruge Brčko-Banovići.

[50] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Referat od 1946.

[51] Ibid.

[52] Čl. 24 Ustava Federativne Narodne Republike Jugoslavije iz 1946.: „Žene su ravnopravne s muškarcima u svima oblastima državnog, privrednog i društveno-političkog života. Za jednak rad žene imaju pravo na jednaku platu kao i muškarci i uživaju posebnu zaštitu u radnom odnosu. http://mojustav.rs/wp-content/uploads/2013/04/Ustav1946.pdf, 1.5.1946.

NOB-om. Glavni odbor AFŽ-a za Hrvatsku (u Zagrebu) poslao je Okružnom odboru AFŽ-a Istre (u Labinu) dopis u kojemu su pozivali sve žene na izglasavanje za listu NF-a.[53] Osim toga, navodila se potreba za bilježenjem žena koje su se istakle tijekom borbe zbog čega se svaki okružni odbor AFŽ-a morao obavezati na prikupljanje podataka s terena i slanje na evidenciju u Zagreb. Navedena akcija nije nevažna za proces kulturne emancipacije žena jer se inzistira na ostavljanju tragova u povijesti, odnosno popisivanju žena i njihovih doprinosa novoj državi. KP je promovirao feminističku sliku žene u sklopu ideje o jednakosti muškaraca i žena izvan okvira političkog vrha. Dakako, o ideji o ravnopravnosti i o tome koliko je ona bila samo dio teorije, a koliko realno prisutna u društvu, može se dalje raspravljati, no to nije fokus ovoga rada. Naposljetku, političke je odluke donosio centar političke moći što nije nužno ovisilo o spolu, već poslušnosti. Ipak, mala tj. manja zastupljenost žena u vrhovima narodne vlasti navodi na zaključivanje da je političko regrutiranje žena bilo tek simbolično. Međutim, manju zastupljenost žena možemo opravdati pretpostavkom da je postojala apolitičnost i nepismenost ženske populacije. Sklevicky u svome djelu *Konji, žene, ratovi* detaljno analizira smisao i značenje ravnopravnosti te kritizira i argumentira postojanja diskriminacije žena u politici, što je vrlo zanimljivo, no ne mogu se osvrnuti na raspravu takve prirode zbog nedostatka primjera iz Istre kojim bih potkrijepila istinitost ili dokazala nevjerodostojnost njezinih tvrdnji. No, istina je da je AFŽ vodio borbu za političku ravnopravnost i borbu protiv diskriminacije žena, što bi u konačnici vodilo ka osporavanju, pa i raspadu patrijarhalnog modela društva.[54] Ipak, možemo se složiti oko činjenice da je žena dobila veće mogućnosti za uzdizanje političkog i socijalnog položaja žene kao što je to jednom prilikom, tijekom 1945. godine, izjavila Neti Borisan.[55] Za početak, žene su poput muškaraca imale priliku sudjelovati u NOP-u i organima narodne vlasti pa je ravnopravnost bila rezultat, a ne pokretač ženskog aktivizma.[56] Borba za emancipaciju žena nastavila se i kroz potrebu o obnovi zemlje kada su žene, radeći *muške* poslove htjele dokazati da su

[53]«Glasajući za listu Narodne Fronte, glasamo za tekovine Narodno-oslobodilačke borbe, za Demokratsku Federativnu Jugoslaviju i za sve ono što smo mi u njoj dobile. Ne glasati za listu narodnog Fronta, znači glasati za opoziciju, protiv svojih vlastitih prava, protiv mira i blagostanja, bolje i sretnije budućnosti svoje djece, svoga naroda.» Zanimljivost leži upravo u odabiru riječi i korištenju zareza kao interpunkcije iz čega možemo zaključiti da su elementi ozbiljnosti i u jednu ruku širenja straha služili za pridobiti masu. DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Depeša od 27.9.1945.

[54] Sklevicky, „Konji, žene, ratovi“, op. cit., str. 34.

[55] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Izjava od 1945.

[56] Sklevicky, „Konji, žene, ratovi“, op. cit., str. 28.

sposobne za sve moguće poslove.[57] Kakvu je ulogu imao AFŽ u toj priči? Navela sam nekoliko primjera kako su se vraćanje tradicionalnih vrijednosti te slaba motivacija i nerad pojedinaca reflektirali na cjelokupan rad pokreta. Sudjelovanje u javnom životu i kulturi zahtijeva zaseban proces socijalizacije žena odnosno resocijalizaciju muškaraca. Dakle, AFŽ-ov je zadatak bio afirmirati i propagirati vrijednosti ravnopravnosti, smanjiti pasivnost u žena te boriti se protiv „niske političke svijesti muškaraca.“[58] Preduvjet za ostvarenje ravnopravnosti jest obrazovanje žena (analfabetski i opći tečajevi) te politički odgoj. Ženska štampa i promicanje važnosti čitanja i informiranja sredstvo je stvaranje novog, aktivističkog identiteta (stvaranje „nove žene“).[59] Guerrina Fornasar, autorica jednog teksta (vrlo vjerojatno jednog novinskog članka) obraća se muškarcima tražeći od njih da poštuju, razumiju i podrže ženu, dok žene poziva na izlazak iz svijeta neznanja i predrasuda te dnevno odvajanje minimalno trideset minuta za čitanje, informiranje i educiranje.[60] Iako je rat završio, borba za emancipaciju bila je tek u svojim začecima.

2.3.2. O sudbini Istre odlučuju neki drugi: Morganova linija u Istri (1945.)

Sudbina Istre značajno je ovisila o odlukama velikih sila koje su razmatrale, svaka iz svoje interesne sfere, o načinu uspostavljanja utjecaja i novog poretka po završetku rata. Pritom se nije marilo o željama Istrana koji su budućnost i napredak pronalazili u ideji o pripojenju poluotoka Hrvatskoj. Dapače, zapadnim silama to nikako nije išlo u prilog što zbog odbojnosti prema sovjetskom i komunističkom utjecaju, što zbog ideje o proširenju nadzora nad Istrom koja bi pripala Italiji. Nakon kapitulacije Italije pitanje sjedinjenja Istre prenijelo se na međunarodnu, diplomatsku, savezničku razinu. Ključ pripajanja Hrvatskoj bilo je vojno oslobođenje, a NOP-u je u korist išla činjenica da je veliki dio stanovništva Istre (uključujući i pripadnike raspuštene talijanske vojske) sudjelovao u oslobodilačkom ratu čime su automatski svoj glas dali NOP-u i čime se izbjegao mogući plebiscit o priključenju Istre Hrvatskoj ili Italiji.[61] Tito je zahtijevao da vlast u Istri zadrže NOO-i koji su vrlo dobro funkcionirali, a kao

[57]«Danas je njihov položaj promijenjen. (…) Neumornim radom, takmičenjem, dokazuju da su žene novog društva, nove Jugoslavije kojoj su ih priključile zajedničke težnje, rad i borba.» DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Izvješće od 30.7.1946.

[58] Sklevicky, „Konji, žene, ratovi“, op. cit., str. 29.-30.

[59] Ibid. str. 30.

[60] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Članak.

[61] Dukovski, „Rat i mir istarski“, op. cit., str. 166.-167.

posljedica njegove politike nepopustljivosti stvorio se jaz između britanskih i NOP-ovih planova.[62] Nakon dobivene *utrke za Istru i Trst*, Istrani su NOP-u prepustili formalno vodstvo Jugoslavije i ulogu predstavljanja glasa naroda na Međusavezničkoj komisiji za razgraničenje te na Mirovnoj konferenciji u Parizu.[63] U svibnju 1945. na međunarodnom planu započela je bitka za Istru te je donijeta odluka o Morganovoj liniji koja je podijelila Istru na dva dijela: na zonu A (Trst i Pula) pod savezničkom vojnom upravom i na zonu B (ostatak Istre) pod VUJA-om (sjedište u Opatiji do 1948.).[64]

Za Istrane je ova podjela bila neopravdana i nepravedna. Borba za oslobođenje se nastavila, a angažiranost AFŽ-a na političkoj sceni svjedoči o podršci koju je uživao NOP. «Drage, drugarice, vaš dopis od 26. rujna o.g., upućen Savjetu ministara vanjskih poslova u Londonu (…) primili smo i proslijedili dalje za London.»[65] Ministarstvo vanjskih (inostranih) poslova (u Beogradu) proslijedilo je telegram AFŽ-a ministrima vanjskih poslova («Ai Cinque Grandi – Velikoj petorici») u London koji su pregovarali i odlučivali o budućoj granici Istre.[66] Riječ je o Londonskoj konferenciji koja je trajala od 11. rujna do 2. listopada 1945. godine.[67] Na moju radost, pronašla sam primjerak telegrama kojeg je sastavila *drugarica* Emma De Luca u ime antifašistkinja iz Pule, svih radnika i siromašnih ljudi.[68] Sadržaj telegrama predočuje realno poslijeratno stanje (loša ekonomska situacija Istrana i nezaposlenost kao uzrok nemogućnosti kupovine kruha, odjeće i ugljena za nadolazeću zimu) te poziva na poštivanje Atlantske povelje (točnije na samovolju i samoodređenje naroda) i što skorijeg donošenja ispravnog rješenja.[69] Ono što se ovim telegramom htjelo dokazati jest podrška koju su žene dale Memorandumu Privremenog narodnog predstavništva Demokratske Federacije Jugoslavije kojim se zahtijevalo priključenje Slovenskog primorja, Beneške

---

[62] Dukovski, „Rat i mir istarski“, op. cit., str. 169.

[63] Ibid. str. 170.

[64] Ibid. str. 171.

[65] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Telegram od 5.10.1945.

[66] O slanju brzojava u kojemu se tražilo priključenje Julijske Krajine Jugoslaviji jednoglasno je odlučeno 21. rujna 1945. na sastanku AFŽ-a u Vinkuranu (kraj Pule); DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Telegram od rujna 1945.

[67] Na konferenciji su vodeću riječ imali ministri SAD-a, SSSR-a, Velike Britanije, Francuske i Kine; Petar Bagarić, *Hrvatske granice nakon Drugog svjetskog rata 1945.-1956.*, Hrvatska revija 3, 2017.; http://www.matica.hr/hr/530/hrvatske-granice-nakon-drugoga-svjetskog-rata-19451956-27447/, 10.4.2018.; Jaman Nada, „Načelo etničke granice i etnička ravnoteža u razgraničenju Jugoslavije s Italijom (1945.-1977)“, u: *Vjesnik istarskog arhiva*, sv. 1 (XXXII), Državni arhiv u Pazinu, Pazin, 1991., str. 65.

[68] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Telegram od rujna / listopada 1945.

[69]«(…) venga soddisfatta la volontà del popolo, più volte dimostrata nelle diverse manifestazioni, che soffrendo e combattendo si è liberato dal nazifascismo ed ha conquistato il diritto dell'autodecisione.»; DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Telegram od rujna / listopada 1945.

Slovenije, Trsata, Istre, Rijeke, Zadra te otoka Lastova i Palagruže Jugoslaviji. Unatoč prisustvu i utjecaju Sovjetskog Saveza koji je diktirao smjer kretanja politike i sprječavao jednostrano donošenja odluka Saveznika, jugoslavenski je položaj ipak bio vrlo slab. Položaj komunista u Italiji bio je jako nesiguran zbog prisutnosti, nadzora i manipulacija SAD-a,[70] zbog čega je Sovjetski Savez, svjestan da može ugroziti povjerenje talijanskih komunista, promišljao o svojim političkim potezima.[71] U takvim okolnostima postajala je nada da će glas naroda (u ovom slučaju Istranki) imati jednu određenu težinu posebice zbog toga što su se ministrima u Londonu obratile mlade radnice i talijanskog i hrvatskog podrijetla te omladina iz Julijske Krajine.[72] Pozivanje na Atlantsku povelju podrazumijeva da su članice AFŽ-a i radnice bile informirane o pravnim načelima na temelju kojih su se mogle pozvati i zbog čega je bilo važno izraziti svoje stavove i osjećaje. Od posebne je važnosti peta točka povelje koja se odnosi na suradnju radi poboljšanja stanja radnika, gospodarskog napretka i socijalne sigurnosti. Istrani su tijekom 1946. nastojali dokazati svijetu kako se ne slažu odlukom o Morganovoj liniji na način da su se povezali s Hrvatima te međusobnom suradnjom i zajedničkim snagama radili na obnovi zemlje. Za bolji i efikasni rad promovirala se ideja o takmičenju među pojedincima, među istarskim kotarima i sl. Tako su Talijani i Slaveni iz podijeljene Istre surađivali i nastavili svoju borbu za pripojenje poluotoka Hrvatskoj tj. Jugoslaviji te borbu protiv angloameričke vojne uprave koja je zadržala fašističko zakonodavstvo, a raspustila Gradski NOO.[73] Također, prema jednom dopisu kojeg je Oblasni odbor AFŽ-a poslao odboru STAU-a, 17. veljače 1946. održan je u Rijeci Prvi kongres antifašistkinja Julijske Krajine (Trsta, Slovenskog primorja i Istre) s ciljem da se rasprave

[70] Pritom mislim na njihov doprinos razvoju političke talijanske scene stavljajući u vrlo nezgodnu situaciju ne samo komuniste i partizane, koji su lako mogli osvojiti izbore nakon rata, već i sam narod koji je bio prepušten rukama neofašista i mafijaša. Jedan konkretan primjer takve manipulacije: američka vlada se obavezala pomoći Italiji u obnovi zemlje pod uvjetom da što vise umanje utjecaj komunista u talijanskoj vladi. Osobna bilješka.

[71] Dukovski, „Rat i mir istarski“, op. cit. str. 171.-172.

[72] Npr. Puležanke i radnice u tvornici duhana izrazito su izrazile osjećaj ugroženosti te želju za uspostavljanjem mira i ujedinjenjem s maticom zemljom. Njihova oštrina i ozbiljna, strastvena želja naročito se osjeća kod korištenja pomno odabranih glagola: «(…) esigiamo i diritti conquistati in questa dura lotta, (…) protestiamo contro le forme burocratche adottate dai memri di questa Conferenza, (…) pretendiamo che (…) sia portata una concreta decisione.»– zahtijevamo prava dobivena u ovoj teškoj borbi, protestiramo protiv birokratskih forma konferencije, zahtijevamo da se donese konkretno rješenje; DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Telegram od 1945.

[73] Strah od birokratskih formi Londonske konferencije bio je opravdan jer Istrani nisu htjeli da istarski gradovi tj. Julijska Krajina postane azil svim talijanskim i hrvatskim fašistima koji bi kritizirali Titovu Jugoslaviju. «Saveznici su za vrijeme rata bili na našoj strani, a sada su protiv nas, kako to?»(Nevia Zakinja, „Uloga i akcije slavensko-talijanske antifašističke unije žena Pule u borbi za sjedinjenje s maticom zemljom (1945-1947)“, u: *Pazinski memorijal*, knj. 15, Katedra čakavskog sabora Pazin, Pazin, 1987., str. 237.) Odgovor na ovo pitanje pronalazimo u savezničkoj netrpeljivosti prema komunističkoj ideologiji koju su Istrani prihvatili kao obrazac izgradnje nove države. *Drugarica* Nives Iskra kritizira «i signori antifascisti»i njihovo licemjerno promoviranje slobode i socijalne pravde dok su istovremeno surađivali s (neo)fašistima. (DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Članak).

političke okolnosti.[74] Povezanost i suradnja Talijanski i Hrvatica od velikog je značaja jer je to dokaz suživota žena koje se nisu međusobno diskriminirale na nacionalnoj osnovi jer su ih jednako proživljeno povijesno iskustvo i sudbina povezale zajedno. One nisu ni Talijanke ni Hrvatice, već Istranke.

2.3.3. *Drugarice i compagne* u zajedničkoj borbi (1945.-1946.)

Nacionalno pitanje (pa i ideološko i ekonomsko) u Istri tijekom i nakon rata bilo je vrlo osjetljivo, a narod je bio podijeljen između onih koji su ostali i onih koji su otišli iz Istre (*i rimasti e gli esuli*). Vodeći se sloganom *Bratstva i jedinstva,* komunisti su htjeli eliminirati bilo kakvu pretpostavku o postojanju nacionalnih problema između Talijana i Hrvata.[75] Promovirala se ideja o sjajnom suživotu nekoliko nacionalnih skupina u Istri, no problem je i dalje bio postojan. Ipak, uzrok problema nije diskriminacija na nacionalnoj, već ideološkoj osnovi. U Istri je *sused suseda prijavljivao* državnoj vlasti neovisno o podrijetlu. Istrani su se nalazili između podvojenosti, sukoba, netolerancije i međusobnog optuživanja dviju polariziranih antifašističkih grupacija i idejno-nacionalnih opcija (komunističko-hrvatsko-jugoslavenske i građansko-nacionalističko-talijanske) čije je neprijateljstvo nastalo oko pitanja državno-pravnog statusa Istre.[76] Tim političkim manipulacijama suprotstavljale su se Talijanke i Slavenke, a dokaz toga jest Prva regionalna konferencija Slavensko-talijanske antifašističke unije žena održana u Rovinju u srpnju 1945., na kojoj su prihvaćeni pravci djelovanja organizacije žena.[77] Žene nisu gubile nadu u *Sestrinstvo i jednakost,* o čemu svjedoči telegram poslan redakciji glasila *La donna istriana,* u kojoj je izražen entuzijazam i sreća što postoji ženski časopis preko kojeg se mogu saznati informacije o *sorellama* iz Istre.[78] Ono što veže te žene jesu proživljena patnja i žrtvovanje svega i svakoga dragog. Ta je poveznica bila jača od nacionalnih i vjerskih razlika. Otkud onda ta mržnja prema Talijanima ili Hrvatima? Zapadni saveznici su na sve moguće (podle) načine gledali kako iskoristiti i naglasiti negativne strane NOP-a te pripojiti Italiji zonu A. Za svoje su ciljeve koristili talijanske nacionalne građanske snage te zajedničkim su snagama širili protuhrvatske

[74] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Dopis od 12.2.1946.

[75] Dukovski, „Rat i mir istarski“, op. cit. str. 238.

[76] Ibid. str. 239.

[77] Zakinja, „Uloga i akcije slavensko-talijanske antifašističke unije žena Pule (…)“, op. cit., str. 237.

[78] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Telegram od 1945.

(protuslavenske) i protukomunističke promidžbe na isti način kao što su to činili fašisti. Hrvati su ih zbog takvih akcija počeli poistovjećivati s fašistima. Takvim se tendencijama suprotstavljala hrvatska i talijanska socijalistička i komunistička mladež (koju su većinskim djelom činile žene).[79]

Borba Talijanki i Slavenki za konačno priključenje Istre (i Trsta) Jugoslaviji manifestirala se kroz ideju o pridruženju članova/članica STAU-e[80] jugoslavenskoj delegaciji koja bi sudjelovala na Pariškoj konferenciji 1946.[81] Naime, na sastanku izvršnog odbora Oblasne STAU-e za Istru održane u Labinu 23. srpnja 1946. raspravljalo se o tome da bi organizacija izabrala i poslala delegaciju u Ljubljanu kako bi se pridružila Kardelju (koji je bio na čelu jugoslavenske delegacije). Također je od iznimne važnosti bilo poslati jednu delegaciju od četiri do šest članica kotara Buje. Dok se na vanjskopolitičkom planu nastojala prikazati suglasnost Istrana u vezi povezivanja s Jugoslavijom, društvenu (i lokalnu političku) scenu u Julijskoj Krajini pratile su sukobi i nasilja među građanima. Na površinu su isplivale sve ideološke razlike onih *drugara* koji su se tijekom rata borili za oslobođenje od fašizma.[82] Takve su okolnosti dodatno otežale rad AFŽ-u koji je nastojao pronaći ravnotežu balansirajući svoje obaveze na političkom planu[83] sa zadacima socijalne i kulturno-prosvjetne prirode koje su odredile žene (tj. partija). U razdoblju velikih valova egzodusa (od početka rata do šezdesetih godina prošlog stoljeća) žene su se nosile s poteškoćama izazvanim odlaskom njihovih *drugarica.* O iseljavanju aktivistkinja pronašla sam tek jedan primjer u kojemu se autorica teksta tek referira i potvrđuje fenomen egzodusa zbog čega se ne bih zadržavala na ovoj temi, posebice jer zahtjeva ogromnu pažnju i posvećenost istraživanju *dviju strana priča.* Na pravnoj razini, nova Jugoslavija je Talijanima osigurala status

[79] Dukovski, „Rat i mir istarski“, op.cit., str. 239.

[80] Slavensko-talijanska antifašistička unija bila je masovna organizacija preko koje je KP širio svoj utjecaj. Troha Nevenka, „Politika slovensko-talijanskog bratstva. Slovensko-talijanska antifašistička unija u zoni A Julijske Krajine u vremenu od oslobođenja do priznanja mirovnog ugovora“, u: *Vjesnik istarskog arhiva,* sv. 4-5 (1994.-1995.), Državni arhiv u Pazinu, Pazin, 1998., str. 341.

[81] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Zapisnik od 23.7.1946.

[82] Dukovski Darko, „Povijesna ekspertiza tragedije na pulskoj Vargaroli (Vergarolla) 18. kolovoza 1946.“, u: *Historia: godišnjak Istarskog povijesnog društva,* br. 1, Pula, 2011., str. 89.-90.

[83] Roman Kumar: «Osigurati nedjeljivost grada (Pule) od njegove okolice, odbijajući prijedloge podjele ovog teritorija; boriti se do kraja protiv ostataka fašizma, braniti i jačati bratstvo između Talijana i Hrvata, kao i demokratske tekovine; čuvati, jačati i njegovati progresivan razvoj demokratske vlasti, braneći suverenitet i jačajući organe narodne vlasti i njegove institucije i poštivati slobodu vjere i savjesti, da razlike u ideologijama ne mogu ometati iskrenu suradnju svih antifašista.» Dukovski, „Povijesna ekspertiza tragedije na pulskoj Vargaroli (Vergarolla)“, op. cit., str. 88.

nacionalne manjine i ravnopravnosti s većinskim narodom.[84] Iako je službeni jezik bio hrvatski, bilo je dozvoljeno korištenje talijanskog jezika ondje gdje ga je većina stanovništva govorila.[85] Ono što je od posebne važnosti to je da su odbori AFŽ-a morali slati izvješća, brzojave, dopise i dr. na hrvatskom jeziku, što je bilo izazovno ne samo za talijansku manjinu, već i Hrvatice koje su zbog slabe pismenosti radile pravopisne i gramatičke greške.[86] Ne samo da su uklanjanje nepismenosti, podizanje narodne kulture i osiguranje besplatnog prosvjećivanja postali dio obaveza nove države i AFŽ-a, već je ono 1945. uvedeno kao jedanaesta točka deklaracije.[87] No, činjenica da sam pronašla duplikat dokumenata na talijanskom jeziku dokazuje da je dvojezičnost u nekim odborima AFŽ-a poput Buja i Rovinja bila prihvaćena i dozvoljena. «Nakon dugogodišnjeg ropstva težile su», žene «ostvarivanju svojih prava.»[88] Želja za suživotom Istranki manifestirala se i preko tromjesečnog takmičenja koje je objedinilo sve Istrane u ideji obnove zemlje. Dobrovoljno davanje sati za rad dokaz su vjere i nade Istrana da će doživjeti priključenje poluotoka zemlji matici.

2.3.4. Takmičenje u Istri: moralno-političko jedinstvo i solidarnost naroda (1946.)

Pored političkih poteškoća i posljedica ratnih razaranja, nova se vlast, tj. Povjerenstvo NKOJ-a, morala pobrinuti za obnovu zemlje i sređivanje privrednog života osmišljavajući plan rada i snabdijevanje stanovništva. Pod obnovom podrazumijevamo osiguranje pomoći onim krajevima koji su bili žarišta NOB-a, privredno povezivanje područja, obnovu industrije i prometnih veza, stvaranje jedinstvenog monetarnog sistema itd. Primjena dobrovoljnog rada u raznim oblicima, od masovne radne akcije preko takmičenja pa do sakupljanja svega potrebnog, bila je najvažniji izvor obnove. Vlada je smatrala da je mobilizacija masa bila jedino sredstvo za izvođenje obnove, dok su dobrovoljni rad i takmičenje bili revolucionarnog karaktera i nužni za provođenje politike (dakle, radikalnih društveno-ekonomskih promjena)

[84]«Nacionalnim manjinama u Hrvatskoj osigurat će se sva prava na nacionalni život», «Svi građani Federalne države Hrvatske jednaki su i ravnopravni bez obzira na narodnost, rasu i vjeroispovijest». Stišćak Antun, „Deklaracija – nagovještaj demokratskog razvoja“, u: *Muzejski vjesnik, Glasilo muzejskog društva sjevernozapadne Hrvatske*, Muzej Moslavine Kutina, Kutina, 1991., str. 80.-81.

[85] Dukovski, „Rat i mir istarski“, op.cit., str. 240.

[86] Primjer: « (…) drugarica se je čula jako pr(e)o(p)terećena sa radom i ni mogla izvršavati sve zadatke (…) tako da ona stvarno da će nam pomoći sve ono (…)»; DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Izvještaj od 19.8.1946.

[87] Stišćak, „Deklaracija – nagovještaj demokratskog razvoja“, op. cit., str. 81.

[88] Zakinja, „Uloga i akcije slavensko-talijanske antifašističke unije žena Pule (…)“, op. cit., str. 237.

KPJ-a.[89] Zbog toga sam ovu temu uvrstila u političku, a ne socijalnu ili propagandnu sekciju. Između ostalog, poticanje kompetitivnog duha i održavanje entuzijazma u narodu, kao efikasne metode motiviranja na rad, služilo je za dokazati solidarnost Istrana u radu i želji za ujedinjenjem pod vodstvom Jugoslavije.[90] Osjećaj solidarnosti najbolje pokazuje primjer dopisa Ružice Cerovac koja je na vrlo stilski način pisala[91] o gradnji pruge Brčko-Banovići te koji svjedoči o sudjelovanju istarske omladinske radne brigade „Olge Ban“ te V. čete tj. omladine kotareva Buje-Kanfanar-Lošinj (među kojom je posebno pohvaljen vodnik Djurojević Pjerin iz Buja).[92]

Radno natjecanje pretvorilo se u masovni pokret radnika, seljaka i omladine. S nedostatkom mehanizacije i nestašicom novčanih sredstava, čovjek je postao osnovni činilac proizvodnje. Dakle, možemo zaključiti kako izvore natjecanja i obveze na rad uopće možemo pronaći u moralno-političkom jedinstvu naroda i nizu mjera izjednačavanja socijalno-ekonomske prirode (npr. važno je društveno priznanje i osiguranje bolje budućnosti mladim generacijama).[93] Kao dokaz svega navedenog služi arhivska građa, koja svjedoči o angažiranosti *istarskog* AFŽ-a po pitanju sudjelovanja u akcijama te poticanja i promoviranja ovakve i njoj slične akcije. Ljudi su radili na sađenju, čišćenju, popravljanju cesta, udovice u Raši su bile zaposlene, liječnici su pomagali u čišćenju svraba, organizirali su se tečajevi hrvatskog jezika, radilo se na razvoju tjelesne zdravstvene kulture (kao što je navedeno u izvješću dopisu Oblasnog odbora AFŽ-a za Istru poslan Glavnom odboru AFŽ-a za Hrvatsku) i dr.[94] Vodio se popis o radu po svim istarskim kotarima, koji su svoja izvješća morali slati redovno.[95] Primjerice, tijekom Prvomajskog takmičenja prikupljali su se podaci o

---

[89] Socijalistička Jugoslavija: Državna privreda i njene protivurečnosti, http://www.znaci.net/00001/95_4.pdf, 25.4.2018.

[90] Primjer želje za ujedinjenjem pronalazimo u jednom dopisu iz svibnja 1946. kada je narod sela Vineža spremno dočekao savezničke komisije na način da su po svuda postavili transparente i zastave, dok je svaka kuća imala sliku Tita na prozorima. DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Dopis od svibnja 1946.

[91]«Bosansko sunce polako se diže. Njegove tople trake prodiru iznad vrhova Konjuh-planine i dopiru na zelenu livadu.»DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Izvješće od 30.7.1946.

[92] Prema riječima Ružice Cerovac, Buježi su bili razočarani podjelom i pripadanjem internacionaliziranoj zoni, a njihov je rad bio dokaz čvrste volje za daljnju borbu. DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Izvješće od 30.7.1946.; Prema jednom dopisu Milice Stefan (*Pripreme omladine Istre za odlazak na prugu Brčko-Banovići i tromjesečno takmičenje*) u ovoj akciji sudjelovala je i omladina iz Tinjana (k. Pazin), Rijeke, Raše i dr. DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Dopis od svibnja / lipnja 1946.

[93] http://www.znaci.net/00001/95_4.pdf, op.cit., 25.4.2018.

[94] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Dopis od svibnja 1946.

[95] ONO je sastavio obrasce po kojemu su svi Kotarski i Gradski akcioni odbori bili dužni sastaviti izvješće koje bi na kraju poslalo Vojnoj Upravi J.A., Prosvjetnom odjelu ONO-a za Istru (Labin), Oblasnom sindikalnom vijeću (Labin), Međupodružničkim sindikalnim odborima Obl. ustanova (Labin i Pazin) i Obl. odboru SAOJK-a,

sveukupnom broju radnih sati žena po kotaru, o napretku po pitanju formiranja novih odbora AFŽ-a, o organiziranim priredbama i sakupljenim novčanim sredstvima, o tečajevima, o količini sakupljenih tekstilnih otpadaka, o otvaranju dječjih i invalidskih domova itd.[96] Najuzornijima i motiviranima pokazale su se Riječanke koje su pored standardnih zadataka (određivanja dobrovoljnih radnih sati mjesečno, sakupljanja novaca i raznih materijala, čišćenja ruševina i dr.) gradile most Sušak-Rijeka, kopale kanale, proširivale ulice i dr.[97] Jedan primjer takmičenja pronašla sam u izvješću Oblasnog akcionog Odbora od 22. lipnja 1946. (kojeg je ONO za Istru poslao Oblasnom odboru AFŽ-a za Istru), a odnosi se na prikupljanje tekstilnih otpadaka u sklopu Prvomajske akcije.[98] Navodi se kako je potrebno slijediti upute i promovirati akciju (preko direktiva, letaka i neposrednim kontaktom sa terenom) te povezati se s Narodnom vlašću, Frontom i omladinom. Nakon prikupljanja podataka o angažiranosti istarskih kotara proglašeni su pobjednici: Kanfanar kao kotarski prvak, Pazin kao gradski i Osnovna škola Kaštelir kao školski, a za nagradu su dobili svilene zastavice u državnim bojama s posvetom prvaku i posebnom pohvalnicom. U nastavku je navedeno zbog čega su oni bili bolji u odnosu na druge kotare. Njihov je rad, ovisno o ispunjenim kriterijima, mogao biti uspješan, kvalitetan, prosječan, zadovoljavajući ili jako loš.[99]

Ideja o natjecanju bila je jedna vrlo efikasna metoda za motiviranje naroda na rad jer je čovjek po prirodi kompetentno biće koje se s jedne strane želi isticati i dokazati kao najboljim, dok u slučaju gubitka njegov poriv za pobjedom i napredovanjem još više jača.

AFŽ-a i STAU-e (Labin). Dakle, ističe se važnost povezanosti organizacija i međusobnom informiranju. DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Izvješće od 6.5.1946. Također, za bolju organizaciju ONOO je od Obl. odbora AFŽ-a, SAOJK- i JNOF-a tražio formiranje Obl. Akcionog Odbora, a zatim i Kotarskih akcionih odbora. DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Brzojav, 4.4.1946.

[96] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Izvješće.

[97] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Dopis od 17.7.1946.

[98] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Izvješće od 22.6.1946.; Vrijeme za provođenje akcije tijekom 1946. nije se nužno provodilo u svibnju već je to ovisilo o planu i organizaciji pojedinih kotareva o čemu svjedoči jedan dopis u kojemu je naznačeno da će se akcija provesti od 23.-30. travnja. Ibid.

[99] Osim tekstilnih otpadaka, sakupljale su se i odbačene kutije konzervi, lima i limenih kutija koje bi se mogle koristiti u industrijske (moguće i prehrambene) svrhe. DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Brzojav od 6.4.1946. Akcije sakupljanja raznih materijala (od dragocjenosti do starih guma) provodile su se redovno i prije i nakon takmičenja kao dio plana obnove. DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Direktiva od 24.11.1945. Evidencija o uspjehu sakupljala se na razne načine pa tako i ispunjavanjem anketa koje su morali ispuniti svi odbori AFŽ-a. DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Izvješće od 11.9.1946. Postojan je bio problem nestašice šećera i staklenki te nepoznavanju metode konzerviranja povrća i voća. Provodila se akcija sakupljanja staklenki i drvenih sandučića, posebno po gradovima Puli, Rovinju, Rijeci i dr. Šećer se dobivao od Crvenog križa te zdravstvenih i socijalnih odjela, a jedan se dio kupovao u trgovini dok su se voće i povrće prikupljali na dobrovoljnoj bazi, posebno u selima ili bi se otkupili do centra. U svrhu poduke ili davanja usluge konzerviranja organizirao bi se jedan veći centar. DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Zapisnik 5.6.1946.

Entuzijazam i osjećaj vrijednosti su drugi pokretači masovnog rada što je vidljivo u dopisu *drugarice* Darinke Vranić-Rada koja je pratila situaciju na terenu u Labinu, Podlabinu i okolnim mjestima.[100] Rad na obnovi primjer je borbe za emancipaciju žena što možemo zaključiti i po sljedećoj rečenici: „Jedne, poput muškaraca vode kola upregnuta s volovima te prenose pijesak, kamenje, cement, vapno i ostali materijal. "Na kraju radnog dana, po odlasku s terena, mogle su se čuti pjesme iz naroda. Također je navedeno koji su se kotari međusobno natjecali, dok se Riječanke nisu trebale mjeriti ni s kim jer su konstantno vodile. Svojim su se radom posebno isticale i žene Pazina, Labina, Vodnjana, Medulina, Opatije i Buja. Naravno, entuzijazam nije bio kod svih prisutan ili izražen, kao što je to bio slučaj u predsjednice Mjesnog odbora AFŽ-a Mošćeničke Drage, koja je zabranila početak akcije na nedjelju i natjerala žene da se vrate svojim kućama. Ovakvi postupci ne bi samo kočili radni polet žena i štetili interesima naroda i zemlje, već i usporili razvoj radnog i kompetitivnog duha. Pored toga, AFŽ je imao zadatak proširenja i učvršćivanja organizacije tijekom takmičenja te aktiviranje što većeg broja žena, pa se slična ponašanja nisu mogla tolerirati.[101] Dakako, pod takmičenje i obnovu zemlje ne podrazumijevamo samo naporan fizički rad. Kao što je Ružica Cerovac napisala u svome izvješću s terena narod je davao dobrovoljne radne sate i u edukacijske svrhe, zbog čega je veliki broj mladih naučio čitati i pisati, a tijekom svibnja 1946. organiziralo se na stotinjak priredaba.[102] Autorica dopisa također izdvaja radnice Rijeke, Rovinja i Raše kao vrlo uzorne primjere omladinki. Da su žene iz Raše bile vrijedne ne samo po pitanju obaveza prema državi, već i borbi za emancipaciju svjedoči jedan drugi dopis iz srpnja 1946. prema kojemu su obavljale i najteže poslove u rudniku,[103] na sličan način kao i žene iz cijele Jugoslavije koje su radile na gradnji pruge Brčko-Banovići.[104] Te iste žene su nakon radnog dana odlazile doma, gdje su ih dočekali domaćinski poslovi. Neke od njih su bile aktivne iu AFŽ-u i/ili drugim organizacijama. O njihovom radu i aktivnosti

---

[100]«Sunce pripiče sve jače, kamenje je užareno – i ženama je teško i naporno. Mnoge nisu nikad radile ovako težak posao, umorne su, znoj im teče niz lice, no volja za radom je još jača. (…) Što je teže, to one još upornije i jače udaraju. (…) One su spremne da žrtvuju sve – za slobodu i priključenje majci Jugoslaviji, za bolju budućnost naše djece. » DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Izvješće od 1.7.1946.

[101] Tolerirati se nije moglo niti ponašanje *drugarica* iz Opatije koje su prigovarale da u organizaciju ulaze žene koje tijekom NOB-a nisu bile aktivne. Taj osjećaj „nepravde" koji se znao pojavljivati mogao je samo štetiti organizaciji koja nije samo htjela, već je i morala prihvatiti žene spremne na izvršavanje zadataka. Znanje i pomoć bili su pitanje napretka, kako AFŽ-a tako i narodne vlasti. DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Dopis od 17.7.1946.

[102] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Izvješće od svibnja 1946.

[103] Radnica Vepra Kolaković koja je sudjelovala u NOB-u kao dio 43. Istarske divizije, radila je *muški* posao odnosno lopatom skupljala crni ugljen i stavljala na vagon. DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Izvješće 30.7.1946.

[104] Jedna mlada djevojka od 24 godina ozlijedila se i imala natečenu nogu, no entuzijazam i sreća za postignutom slobodom motivirali su je na daljnji rad. DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Izvješće od 30.7.1946.

tiskalo se u raznim glasilima i časopisima, a od velike je važnosti promocija angažiranosti žena Jugoslavije na inozemnoj sceni. AFŽ je bio jedan od osnivača Međunarodne Demokratske Federacije Žena na kojemu su žene svijeta bile informirane o radu i uspjesima jugoslavenskog pokreta žena.

2.3.5. Solidarnost žena svijeta: Međunarodna Demokratska Federacija Žena (1945.-1946.)

Ideja o solidarnosti žena svijeta rodila se u Parizu po završetku Drugog svjetskog rata, na Kongresu francuskih žena, na kojemu je predsjednica Udruge francuskih žena Eugene Coton predložila lokalnim i stranim delegatima[105] ideju o međunarodnoj inicijativi i osnovama Međunarodnog ženskog kongresa, koji bi za cilj imao koordinaciju ženskih aktivnosti iz cijelog svijeta.[106] Na drugom sastanku Odbora inicijative (održan u Parizu 5.-6. rujna 1945.) ujedinjene žene svih nacionalnosti prihvatile su program odbora i iznijele svoja izvješća[107] nakon čega je dogovoreno da će se od 26. studenog do 1. listopada 1945. održati Prvi Međunarodni kongres na kojemu bi delegacije predstavile i pokrenule određene rasprave. Tada je formalno uspostavljena Međunarodna demokratska žena.[108] Program kongresa temeljio se na ideji o konačnom uništenju fašizma, o međunarodnom razvoju demokratskog društva i ostvarivanju ženskih prava. Kongres je manifestirao jedinstvo žena diljem svijeta neovisno o rasnoj, vjerskoj ili nacionalnoj pripadnosti, koje se bore za mir i demokraciju.[109] Među arhivskom građom pronašla sam rezolucije koje su donijete tijekom kongresa zbog čega možemo zaključiti kako je Gl. odbor AFŽ-a za Hrvatsku nastojao informirati svoj narod o raspravama na kojima su sudjelovale delegatkinje Jugoslavije. S obzirom na to da se u dokumentima ne može iščitati jesu li Istranke činile jugoslavensku delegaciju, pažnju bih ipak posvetila drugim aktivnostima AFŽ-a. Svakako bih naglasila kako je ova inicijativa bila značajna za postizanje solidarnosti žena te emancipacije i poboljšanju ekonomskog, pravnog i

---

[105] Među delegatima sudjelovale su dr. Olga Milošević i Jana Bičanić iz AFŽ-a Jugoslavije; Đorđević, Aleksandra, „Drugarice i (ne)prijateljice - učešće Antifašističkog fronta žena Jugoslavije u radu Međunarodne demokratske federacije žena 1945.-1950.“, str. 148., http://afzarhiv.org/items/show/699, 10.4.2018.

[106] Ibid. str. 148.

[107] Jugoslavensko izaslanstvo je dobilo zadatak da izradi izvještaj o temi „Problem djece, odgoj i obrazovanje“; Ibid. str. 149.

[108] Međunarodna demokratska žena ili Međunarodna demokratska federacija žena; DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Izvješće od 9.12.1946.

[109] Đorđević, „Drugarice i (ne)prijateljice (…)“, op.cit., 150.-151.

društvenog položaja žena. Potrebno je spomenuti korespondenciju (u mojoj evidenciji od studenog 1945. do srpnja 1946.) između sekretarijata MDFŽ-a i sekretarijata UN-a prema kojoj možemo uvidjeti upornost žena u zahtijevanju prava glasa u ekonomskom savjetu UN-a.[110] Na Plenarnoj sjednici 15. listopada 1946. Izvršni je Komitet MDFŽ-a donio niz rezolucija u kojima je primjerice izraženo suosjećanje i solidarnost s ženama u Grčkoj i Kini (zbog građanskog rata), „obojanima“ u Americi (zbog rasne diskriminacije) te se raspravlja o raznim političkim događajima na vanjskopolitičkoj sceni. U jednoj od rezolucija MDFŽ osuđuje pasivnost SAD-a i Velike Britanije glede Francovog režima u Španjolskoj i profašističkih elemenata u Njemačkoj i Grčkoj te njihove imperijalističke interese u Africi i Aziji. Hladnoratovsko ozračje otežavalo je povezivanje i rad žena svijeta što se moglo vidjeti po primjeru blokade izdavanja američke vize Eugeni Coton i zabrane sudjelovanja ruskim aktivistkinjama na australski kongres žena itd.[111] Gl. Odbor AFŽ-a za Hrvatsku redovno je obavještavao o radu MDFŽ-a te je jedan od zadataka Oblasnog odbora AFŽ-a za Istru bio informiranje žena i poticanje na raspravu o događajima s kongresa (putem predavanja, glasila, radio-emisija itd.).[112]

2.4. Socijalni program i aktivnost AFŽ-a (1946.)

S dolaskom nove vlasti, u poslijeratnoj Istri pokrenut je proces gospodarskog i političkog izjednačavanja naroda te nacionalizacija i eksproprijacija vlasništva srednjih građanskih slojeva. Rezultat toga bio je propast veleposjedničke obitelji u Istri (uzrok nezadovoljstva novim režimom te opiranja) te dovođenja cijelog stanovništva do „jednakosti u siromašnosti“. Temeljna socijalna promjena je sljedeća: „bogati“, vladajući sloj, postali su siromašni i marginalni dok je siromašan (radnički) sloj pronašao nadu za popravljanje svog socijalnog položaja (proces marginalizacije socijalne elite i „elitizacije“ marginalaca). Odjel socijalne politike ONO-a za Istru imao je vrlo značajnu ulogu zaštite socijalno ugroženog stanovništva: opskrbljivali su i pomagali siromašnim obiteljima i potrebitima.[113] Na ovom području od velike je pomoći bio AFŽ koji se posebno pobrinuo za socijalni položaj žena i zbrinjavanje djece. U vezi angažiranosti organizacije na gospodarskom polju nisam pronašla

[110] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Izvješće od 9.12.1946.

[111] Ibid.

[112] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Direktiva od 28.11.1946.

[113] Dukovski, „Rat i mir istarski“, op.cit., str. 198.-199.

mnogo izvora osim u slučaju kada je to bilo pitanje informiranja i prosljeđivanja naredba ili uputstva za rad.[114] Nakon rata, u Istri nije bilo vremena za stvaranje nekakvog plana socijalne politike, što zbog teške realizacije, što zbog nedostatka novčanih sredstava.[115] Nedostatak dokumentacije može biti posljedica pogubljenosti dokumenata ili čuvanja u drugim hrvatskim arhivima. Međutim, ako uzmemo u obzir da se jedan od najvažnijih socijalnih problema odnosio na zbrinjavanje ratnih invalida i djece[116] te brojnu dokumentaciju koja svjedoči o velikoj pažnji koju je AFŽ posvetio napuštenoj i siromašnoj djeci, možemo zaključiti kako su otvaranje vrtića, dječjih i đačkih domova te socijalna zaštita majke i djeteta bila glavna pitanja kojima se organizacija bavila.

2.4.1. Socijalna zaštita djece i nositelja budućnosti (1946.)

Planovi za zbrinjavanje djece za 1945. godinu temeljili su se na procjeni financija potrebnih za pomoć potrebitima na području oblasti Istre,[117] no to nije bio jedini izvor prihoda. Istranke su sakupljale sva moguća sredstva organiziranjem primjerice priredaba za sakupljanje pomoći (odjeće, obuće, hrane, novaca i dr.) za nezbrinutu djecu, što dade naslutiti kako je socijalna pomoć bila nedovoljna (što ćemo vidjeti u nastavku). Od velikog je značaja bila i donacija osobnog vremena za pružanje njege i ljubavi djeci stradalih roditelja, što je dokaz suosjećanja i brige za odgoj djeteta.[118] Socijalna politika nove narodne vlasti morala je pokazati učinkovitost ideja za obnovu[119] (posebno u okolnostima u kojima su ih „talijanski“ neprijatelji nastojali prikazati u negativnom svjetlu), a ključ uspjeha bila je propaganda o solidarnosti te pravovremena podjela pomoći, čime se dobivalo povjerenje naroda.[120] Eufemia Sattil u jednom svom dopisu svjedoči o socijalnim i ekonomskim poteškoćama ne samo

---

[114] Npr. informacije u vezi pokretnina i naplate koje je Obl. uprava narodnih dobara za Istru proslijedilo svim oblasnim ustanovama i svim kotarskim i gradskim ustanovama. DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Depeša od 7.6.1946.

[115] Dukovski, „Rat i mir istarski“, op.cit., str. 198.-199.

[116] Ibid.

[117] Ibid. str. 200.

[118] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Direktiva od 1.3.1946.; «Danas ova djeca nesmiju osjetiti da im fale roditelji, da im fali majčina ljubav i toplina. Odgojiteljice, upraviteljice, sve naše žene, naš narod moraju im zamijeniti roditelje. Naše majke, sestre i žene znadu voljeti djecu i baš zato dječji domovi moraju biti najveća briga naše ženske antifaš. org.» DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Izvješće / pismeno svjedočenje Foške iz Labina

[119] Dukovski, *Rat i mir istarski*, op.cit., str. 199.

[120] Tome u prilog ulazi i međunarodna solidarnost Čehoslovačke koja je Jugoslaviji donirala 50 vagona šećera; DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Dopis od 23.10.1945.

pojedinaca već i cijele zemlje navodeći kako su mjesečne „potrošačke kartice“ limitirane jer je narod dobivao hranu *na kapaljku* (što je bilo teško objasniti gladnoj djeci koja nisu razumjela okolnosti), ali zbog ravnomjerne podjele gajila je nadu za demokratskim sustavom države.[121] Naravno, seljak je uvijek proizvodio dovoljno za svoje potrebe i manje je gladovao nego jedan radnik u gradu koji nije obrađivao zemlju pa stoga je ovisio o državi i cijenama na tržištu. Unatoč svim poteškoćama s kojima su se žene morale nositi, njihova snaga i volja za pružanjem pomoći djeci bila je jača nego ikada.[122] O zadacima AFŽ-a (i naroda općenito) na ovome polju možemo više saznati zahvaljujući direktivi od strane Ministarstva socijalne politike koje je osmišljavalo plan za pružanje pomoći i sigurnosti mlađim generacijama.[123] Iako se u direktivi spominju odgajališta iz Hrvatske, a ne Istre,[124] ono nam ukazuje na organiziranost državne strukture unutar koje ministarstvo oblikuje plan te zadaje obveze nižim organima vlasti koji se dalje organiziraju i dijele zadatke među sobom. U direktivi je opisan postupak kojeg su radna tijela (rukovodioci tj. predstavnici iz redova pravnika, liječnika, pedagoga ili sposobnih građana) morala provesti kako bi se napravio popis besprizorne djece[125] i sastavilo izvješće[126] na temelju kojeg bi Ministarstvo odlučilo o rasporedu djece po odgajalištima.[127] Razne vrste dječjih ustanova samostalno je osnovao i AFŽ, o čemu svjedoče brojna izvješća o popisu djece i broju obdaništa i dječjih domova koje su osnovale, a poslana

---

[121]“(…)come si fa a dare a questa creatura per trenta giorni un pò di cafè la mattina, e 200 grammi di pane; (…) verrà anche il benessere per noi operai, solamente bisogna essere uniti italiani e croati con questa unione avremo pace, pane e lavoro, però sempre nella Jugoslavia Democratica e Federativa di Tito.”DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Dopis.

[122] Prema izjavi Foške iz Labina: «Narodna je vlast» i žene općenito «posvetila pažnju djeci još tijekom borbe, a nakon oslobođenja otvorila je dječje domove u Opatiji, Voloskome, Lovranu, Balama, Rovinju, Labinu, Cresu, Lošinju i dr., uz velike poteškoće, ali i uz pomoć Crvenog križa i svih antifašističkih organizacija.» DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Dopis. U osnivanju domova značajno je pomogao AFŽ koji je nakon rata preuzeo odgovornost na sebe.

[123] Vojna Uprava JA za Julijsku Krajinu Istru, Rijeku i Slovensko primorje proslijedila je direktivu ONO-u za Istru koji je, sudeći po sistemu povezivanja, osigurao prijepis dokumenta AFŽ-u. DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Direktiva od 1.3.1946.

[124] Odgajalište za žensku djecu u Bedekovčini te dva odgajališta za mušku u Poznanovcu i Baniji, DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Direktiva od 1.3.1946.

[125] Riječ je, prema definiciji, o maloljetnicima bez uvjeta za normalni razvoj ili onima s „stečenim naročitim mentalitetom“. DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Direktiva od 1.3.1946.

[126] Do 5. ožujka je trebalo poslati izvještaj o formiranim radnim tijelima, dok je popis djece trebalo poslati do 20. ožujka. DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Direktiva od 1.3.1946.

[127] Troškove postupka i uzdržavanja u odgajalištima snosili su roditelji tj. ostavština ili oblasni, okružni i gradski NO zajedno s ministarstvom. Također, Ministarstvo je odredilo odgojne mjere koje je trebalo provesti u odgajalištima. DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Direktiva od 1.3.1946. O djelovanju (i kašnjenju s obavezama) istarskih radnih tijela svjedoči brzojav s priloženim prijepisom direktive Ministarstva od 30. travnja 1946. u kojemu ONO za Istru poziva sve državne antifašističke organizacije (AFŽ, SAOJK, STAU i dr.) na sjednicu predviđenu za 2. svibanja. DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Brzojav 30.4.1946. Prema zapisniku sjednice, vodila se rasprava o odgojnim mjerama u slučaju krivičnih djela besprizornih maloljetnika, nakon čega se pristupilo pitanju formiranja radničkih tijela. DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Dopis od 27.5.1946. (u prilogu zapisnik).

Oblasnom odboru AFŽ-a za Istru koja je dalje informirala druge organizacije i više organe narodne vlasti. Riječ je o nizu dokumenata, sa i bez datuma, prema kojima se može pratiti brzina i učinkovitost rada žena na području Istre. Površno uspoređujući podatke, broj osnovanih dječjih ustanova po kotarima drastično je narastao po završetku rata (prilog 1 i 2). Žene su konstantno vodile popis djece (broj upisanih je svakim danom rastao) te brinule za otvaranje i uzdržavanje domova.[128] Na terenu su se morale upoznati s djecom i radom domova, posjećivati ih, povezati se s upraviteljicom doma te pomagati na sve moguće načine. U domovima je nedostajala posteljina (*lancuni)* i jastučnice (*intimele*), *šilice* su odlazile u dječje domove kako bi šivale *papučice* i ljetne halje, žene su donosile kekse i bombone, mlijeko, povrće, voće, jaja i dr. te pisanke, boje, ilustrirane knjige, igračke i svega potrebnog za pravilan razvoj djeteta.[129]

O pomaganju djeci narod se mogao informirati putem raznih promotivnih materijala poput članka *Brige koje nas uzdižu* Tatjane Marinić iz 1946. u kojemu se želi proširiti svijest o potrebi za stvaranjem povoljnih životnih uvjeta djece palih boraca, koja su postala odgovornost cijeloga naroda jer su ona temelj buduće države.[130] Od velike važnosti je referat *Kako pomoći dječjim domovima?* iz 1946. u kojemu se navode problemi s kojima su se žene susretale.[131] Primjerice u dječjem domu Lovran djeca su morala piti konzervirano mlijeko, dok se bolesnoj djeci moralo osigurati svježe mlijeko što je bilo skuplje i problematično jer dom nije imao financijske mogućnosti. Pored toga, dom nije imao dovoljno čarapa za djecu, a uzrok toga može se pronaći u činjenici da su žene tijekom NOB-a sakupljale čarape za čitavu brigadu. U dječjem domu u Opatiji nije bilo dovoljno ručnika pa se jedan ručnik dijelio na 3 djece, dok dom u Rovinju nije raspolagao s dovoljnim brojem obuće. U takvim okolnostima u kojima je dijete moglo osjetiti ogromne nedostatke bilo je potrebno pružiti zamjensku majčinu ljubav i toplinu, a za to su bile zadužene odgojiteljice, upraviteljice i žene uopće.[132] Iako se pomoć prikupljala sa svih strana,[133] ona se pokazala kao privremeno rješenje, o čemu svjedoči i jedna dopis iz 1946.:

---

[128] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Izvješća

[129] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Izvješće / pismeno svjedočenje Foške iz Labina

[130] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Članak iz 1946.

[131] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Referat iz 1946.

[132] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Izvješće / pismeno svjedočenje Foške iz Labina

[133] Odbori AFŽ-a su također međusobno pomagali jedan drugome o čemu svjedoči telegram kojeg je Obl. odbor AFŽ-a za Istru poslao Kotarskom odboru AFŽ-a za Cres, u kojemu se moli da žene ispredu vunene čarape za

> Moramo konstatirati da ove naše akcije izvršene su po starom sistemu tj. sabirnim donacijama. Nismo uspjele postaviti pomoć domovima organizirano. Pomoć koju mi trebamo dati domovima mora biti stalna, sigurna i mora imati za svrhu smanjenje troškova koje narodna vlast podnaša za domove jer ćemo time moći opskrbiti veći broj djece. Potrebna je pomoć u narodu."[134]

Najraširenije su bile akcije dobrovoljnog davanja dnevnih zarada radnika, od koje se dio izdvajao za uzdržavanje djece smještenih u domovima. Međutim, zbog raznih poteškoća (posebno manjka novčanih sredstava) dolazilo je do kriza pa i ukidanja dječjih domova u Istri te njihova centralizacija.[135] Ipak, u nekim su se kotarima postizali vrlo pozitivni rezultati, kao što je to bio primjer Rovinja gdje su radnice iz tvornica duhana i sardina preuzele odgovornost za snabdijevanjem dječjeg doma novcem, masovne antifašističke organizacije rada obućom i odjećom, dok su okolna sela mogla osigurati hranu, mlijeko, voće i dr. Pružala se stalna i sigurna mjesečna pomoć čime su se troškovi države doista smanjili. Potreba za otvaranjem vrtića, dječjih i đačkih domova i drugih ustanova uvijek je bila postojana i glavna preokupacija žena.[136] O sakupljanju i pomaganju djece svjedoče brojna izvješća koje su odbori AFŽ-a slali Oblasnom odboru AFŽ-a za Istru u kojima je navedena količina sakupljenih sredstava po kotarima. U nekim je đačkim domovima hrana bila jednolična i nisu postajali higijenski uvjeti, no isto tako, isticala se potreba za boljom organizacijom i poboljšanjem prilika, posebno jer su to bili vrijedni učenici[137]: «…Ali usprkos tome mi nismo dovoljno učinile da naši domovi budu kakvi bi trebali biti.»[138]

Ono što nikako ne bih izostavila jest podatak da je tijekom 1945. godine čehoslovačka vlada, u duhu bratstva i solidarnosti Slavena, poklonila pedeset vagona šećera. Prema dopisu kojeg je Glavni odbor AFŽ-a za Hrvatsku poslao Oblasnom odboru AFŽ-a za Istru, saznajemo da je Tito dodijelio Centralnom odboru AFŽ-a obavezu o pravednoj raspodjeli šećera po federalnim jedinicama.[139] Kakva je bila daljnja procedura? AFŽ je dobio zadatak da

---

djecu dječjeg doma „Kolonije Marine" u Rijeci (dom je bio smještaj za djecu iz Rijeke i Istre, a bilo ih je od 300-400). DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Telegram, 11.9.1946.

[134] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Telegram, 11.9.1946.

[135] Dukovski, „Rat i mir istarski", op.cit., str. 202.

[136] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Dopis iz 1946.

[137] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Dopis od 21.5.1946.

[138] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Izvješće / pismeno svjedočenje Foške iz Labina

[139] Hrvatskoj je dodijeljeno 120.000 kg šećera, dok je Istra raspolagala s 12.000 kg; DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Dopis od 23.10.1945.

u suradnji s odjelom socijalne politike ONO-a te odjelom zdravstva i prosvjete, točno utvrde broj djece u dječjim domovima, vrtićima, internatima, šegrtskim domovima, bolnicama, dječjim klinikama i slično kako bi se provela ravnopravna raspodjela šećera. Trebalo je formirati komisiju od najpouzdanijih i najodgovornijih *drugarica* koje bi preuzele tu odgovornost te komisiju u svim kotarskim odborima AFŽ-a kako bi se izradio plan raspodjele. Prednost pred podjelom su imale organizacijske ustanove, a kad se količina šećera podijelila na broj djece s područja Istre, izračunata je doza od tek pola kilograma šećera po glavi. Međutim, kako to obično biva, dolazilo je do komplikacija zbog čega se dodjeljivalo i manje od predviđene doze. Brzo sastavljeni popisi djeca i izvještaji govore o efikasnosti i angažiranosti kotarskih odbora AFŽ-a, ali i ranijeg otkrivanja problema distribucije. Rovinj je dvadeset dana od zaprimljene pošiljke (šećera) informirao „regionalni“ AFŽ o definiranom planu raspodjele prema kojemu su djeca do pet godina dobivala 250 g, a djeca od pet do deset godina 200 g šećera na što su se majke s djecom starijom od pet godina žalile pa se pokret morao zadužiti u Odjelu za opskrbu.[140] Vodnjan je na raspolaganju imao 820 kg šećera predviđenog za 793 djece, ali u međuvremenu registrirano je još dvjestotinjak novih djeca zbog čega je bilo potrebno poslati molbu za pošiljku od dodatnih 180 kg.[141] Situacija je bila nešto drukčija u Motovunu koji je imao dosta neupisane djece, ali dovoljno šećera za pokriti područje (nakon što je 874 djece dobilo 0,75 kg šećera po glavi, u zalihi je ostalo još jedna trećine šećera).[142] Dakle, situacija u poratnoj Istri nije bila nimalo idealna, a politički događaji otežavali su kako gospodarski tako i socijalni napredak Istre. Uz vođenje brige za djecu povezan je još jedan zadatak AFŽ-a: poticanje naroda na podmirivanje poreskih obaveza naroda. Podmirivanjem poreskih obaveza povećao bi se državni budžet, a time i mogućnost financiranja domova. Otvaranje obdaništa išlo bi u prilog radnicama koje bi mogle doprinositi društvu i poticati gospodarski razvoj.[143]

---

[140] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Izvješće od 13.12.1945.

[141] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Izvješće od prosinca 1945.

[142] DAP, Kotarski odbor AFŽ Motovun, (1945.-1946.), k:1, Izvješće, 15.12.1945.

[143] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Izvješće; AFŽ Podlabin je na jednoj konferenciji (na kojemu je ujedno sudjelovao predstavnik Zdravstvenog i Socijalnog odjela Oblasti NO-a) otvorio raspravu o osnivanju jaslica za dojenčad u Podlabinu što bi uvelike pomoglo majkama radnicama. U dopisu je navedeno kako odbor raspolaže s potrebnim osobljem i novčanim sredstvima, ali se od Zdravstvenog odjela moli prepuštanje jedno od trosobnih stanova u zgradi rudnika u Podlabinu. VAŽNO. DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Dopis od 27.5.1946.

2.4.2. Zdravstvena skrb majke i djeteta (1945.-1946.)

AFŽ je imao mnogo zadataka, a na socijalnom je polju najvažnije bilo osigurati bolji socijalni položaj žena i djece.[144] Socijalna zaštita majke i djeteta sadržavala je dva važna političko-socijalna pitanja: pitanje pravilnog odgoja, čuvanja zdravlja i prehrane djece (sretnog djetinjstva) te pitanje ekonomske samostalnosti žene kao ravnopravnog člana jedne narodne zajednice (pravo na obrazovanje, bolje mogućnosti).[145] Pitanje majke i djeteta je bio najosjetljiviji socijalni problem koje mu je AFŽ posvetio svu svoju pažnju. Nakon rata, u Istri su zavladale zdravstvene i higijenske neprilike zbog čega je bilo potrebno obnoviti ne samo čitav zdravstveni sustav već i osvijestiti narod o razvoju i održavanju higijenskih navika. Materijalna sredstva (bolnice, oprema, evidencija, statistika) bila su gotovo uništena, a zdravstveni su kadrovi (liječnici, sestre, primalje, bolničari) bili vrlo skromni[146] zbog čega se AFŽ morao angažirati oko informiranja žena o higijeni dajući vrlo detaljna uputstva o, primjerice, pranju odjeće, prokuhavanju vode, dezinfekciji prostora u kojemu se živi itd.[147] Pisali su se i objavljivali brojni članci o potrebi za razvojem higijenskih navika i suzbijanju zaraznih bolesti. U ljeto 1945. Vladala je nestašica pitke vode,[148] a do 1946. (zbog niskog stupnja higijene, uništenog sustava za dispoziciju otpadnih voda i neprokuhavanja vode) zarazne su se bolesti proširile u istarskim gradovima i selima.[149] Ova nezavidna situacija samo je dodatno dala talijanskim političkim građanskim snagama iz Poreča povoda za izražavanje nezadovoljstva i dokazivanje nesposobnosti nove vlasti da pronađe neko rješenje. Zbog takvog je zdravstvenog stanja Oblasni NOO za Istru, razdijelio cijeli niz uputstva o higijeni, prijavljivanju zaraznih bolesti, vodoopskrbi i sl.[150] Uputstva su dobili i svi okružni, kotarski i

---

[144] Čl. 24 Ustava Federativne Narodne Republike Jugoslavije iz 1946.: „Država naročito štiti interese matere i deteta osnivanjem porodilišta, dečjih domova i obdaništa i pravom matere na plaćeno otsustvo pre i posle porođaja.“ http://mojustav.rs/wp-content/uploads/2013/04/Ustav1946.pdf, 1.5.1946.

[145] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Referat

[146] Dukovski, „Rat i mir istarski“, op.cit., str. 209.

[147] Ženama je od velike koristi mogao poslužiti vrlo stručni i jednostavno pisan referat o *Tjelesnom i duševnom razvoju dojenčadi* i *Njega dojenčadi i malog djeteta* u kojima je opisan razvoj dojenčadi od samog začeća do rađanja te razvoj djeteta u prvih godinu dana. Detaljna uputstva o higijeni savršeno opisuju neshvaćanje čovjeka o njezinoj važnosti: «Dječje rublje i pelene nakon upotrebe operemo u toploj vodi i sapunici i iskuhamo. Vrlo je nezdravo od mokraće pelene samo posušiti i ponovno upotrijebiti. Ostaci mokraće izjedaju nježnu kožu djeteta.»

DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Referat

[148] Suša je posebno pogodila gusto naseljene zone poput Vodnjana, Žminja, Rovinja, Tinjana i Poreča; Dukovski, „Rat i mir istarski“, op.cit., str. 210.

[149] Epidemija zaraznih bolesti posebno je pogodila Rovinj, Motovun, Brtoniglu, Labin, Raklju, Belaj i Lupoglav; Ibid. str. 210.

[150] Ibid. str. 210.-211.

gradski odbori AFŽ-a, a u studenom 1945. Promovirali su kampanju protiv tifusa (pjegavca) koju je provodilo Savezno Ministarstvo narodnog zdravlja te poticali žene i omladinu na inicijativu.[151] AFŽ je rješavanju zdravstvenih problema u društvu najozbiljnije pristupilo jer je, poput i drugih subjekata i kolektiva uključenih u strukturama narodne vlasti, bio svjestan porasta mortaliteta djece (kao što je to npr. bio slučaj Cresa i Lošinja) pa time i važnosti osvješćivanja ženske populacije o mjerama opreza, tim više što je doktora bilo u jako malom broju.[152] Ako uzmemo primjer porođaja prisjetit ćemo se da su žene, posebno seljanke, rađale u svom mjestu bez stručne pomoći i mjere opreza oko sterilnosti pomagala (*krpa i „tople“ vode*, često neprokuhane jer je takva praksa nedostajala) i prostorije. Dakle, postoji svijest o tome da se takva praksa mora zaustaviti, no uzmimo u obzir da u poratnom razdoblju, kada je infrastruktura poprilično uništena, žene nisu imale uvijek mogućnost otići u bolnicu, posebno ako su živjele u udaljenim selima.[153] Put ka boljoj organizaciji bio je još dug, no išlo se u tom smjeru. Povezivanje zdravstveno-socijalne s kulturno-prosvjetnom sekcijom te organiziranje predavanja (npr. o dječjim bolestima poput ospica, kašlja, načinima sprečavanja bolesti i dr.) podrazumijevalo je značajan napredak u društvu. AFŽ je imao značajnu ulogu u prosvjetnom uzdizanju žena, posebno u organiziranju predavanja o higijeni, zaraznim bolestima i njihovom sprečavanju, o materinstvu, o odgoju djeteta, o domaćinstvu itd.[154] Osim što je bilo potrebno proširiti znanje, najvažnije je bilo „prosvijetliti“narod o postupcima koji su bili potrebni za osigurati zdravlje i čistoća.

2.4.3. Druga socijalna pitanja

Pored racionalizacije i raspodjele hrane te obnove razrušenih kuća, industrije i privrede, država je za svoj narod morala osigurati smještaj u najčešće nenamještenim apartmanima.[155] Problem pokretnina bio je vrlo kompleksan i teško rješiv u sustavu

---

[151] Cilj kampanje bio je osvijestiti narod dijeleći propagandne materijale (letke, brošure, plakate) protiv pjegavca, pisati i organizirati pisanje u zidnim novinama i dnevnoj lokalnoj štampi, promovirati ideje čišćenja kuće i posteljine od ušiju kao prijenosnika tifusa. DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Direktiva od 8.12.1945.

[152] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Zapisnik 5.6.1946.

[153] „Se domislim kad mi je mati povidala kako je na noge hodila iz Vižinade, iz Filipi, sa Dolfom,“ riječ je o malom djetetu, „u rukami, ki je ima febru, sve do Poreča u bolnicu. Je krenula zjutra, oko 3 ure i dola doma s njin u rukami u kasne sate. Sve je hodila po boški, na nogami. Oni koji su imali životinje i voz su mogli tako pojti. Oni u selu su imali jenega vola, ali za ga ne štufati ki je rabija za kampanju, ona je hodila na noge.» Izjava M.B. dana autorici 2010.

[154] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Dopis od 10.9.1946.

[155] Dukovski, „Rat i mir istarski“, op.cit., str. 178.

racionalizacije. Pritom ne možemo negirati činjenicu da se, unatoč želji o *jednakosti u siromaštvu,* događala nepravda pa su privilegirani imali veće mogućnosti. Narod je redovno slao molbe Oblasnoj Upravi Narodnih Dobara tražeći razumijevanje i povoljnije uvjete za dobivanje ili naplate pokretnina.[156] Uprava se nalazila u nemogućnosti da narodu udovolji sve zahtjeve što zbog poslijeratnog kaosa što zbog nepismenosti i neznanja kadra. U dopisu su za uzrok neodgovaranja na molbe navedena slaba organizacija i tehnički problemi zbog čega se od antifašističkih organizacija poput AFŽ-a očekivalo da nadalje informiraju narod o njihovim odlukama. Uprava Podlabina rasprodala je gotovo sve pokretnine dok kotarski NOO-i nisu ni poslali popis pokretnina koje su imali na raspolaganju. S obzirom na okolnosti, Uprava je donijela odluku o snižavanju cijene pokretnina (do 50% od realne vrijednosti) uz mjesečno (obročno) isplaćivanje od 5.000 lira, a oni koji nisu imali tu mogućnost poput ratom stradalih namještenika plaćali bi niže otplatne svote (pod uvjetom da priložе opravdan razlog). Ono što valja spomenuti u ovom kontekstu jest poslijeratna akcija sakupljanja svih dragocjenosti (zlata, srebra, platine, dragulja itd.) iz narodnih imovina koje je trebalo dostaviti Oblasnoj Upravi Narodnih Dobara te s kojim bi država raspolagala i koristila u svrhu obnove. U tom sakupljanju bile su uključene sve antifašističke organizacije, uključujući i AFŽ.[157] Možemo samo zamisliti nezadovoljstvo onih kojima je bila oduzeta imovina, dok siromasi nisu imali što izgubiti.

Dok se Uprava fokusirala na pitanje pokretnina, AFŽ je bio angažiran na ispitivanju i vođenju evidencije o kućnoj radinosti na području Istre. Zemaljski zavod za kućnu radinost (u Zagrebu) sastavio je vrlo detaljan obrazac u kojemu su i najmanji kotarevi morali navesti najzastupljenije djelatnosti i uspjehe poput tkanja, pletenja, rada na drvetu, obradi kože itd.[158] Izvješća su češće pisana rukom, pa su neki dokumenti bili nečitki. Kotarski odbor AFŽ-a za Lošinj naveo je kako su se na otoku uzgajale ovce i koze ali tek za kućne potrebe, dok se vuna sakupljala i prela na preslicu i kolovratu (pleli su se rukavice, čarape, džemperi i dr).[159] Tehnička zaostalost za Zapadom nije jedini razlog zbog čega su se stare sprave i opreme skidale s tavana i počele koristiti. Jedan od razloga vezan je uz neimaštinu i pokradenu

[156] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Dopis od 7.6.1946.

[157] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Dopis od 23.1.1946.

[158] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Direktiva od 29.5.1946.

[159] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Izvješće od 9.7.1946.

imovinu. Izvješće iz Vodnjana bilo je detaljnije i pisano na pisaćem stroju.[160] Neka su izvješća doista bila detaljna u kojima su se navodili primjerice načini i boje koje su se koristile za pisanice, dok su druga bila vrlo šturo napisana. Postoji mogućnost da neki odbori nisu htjeli ili nije im se dalo navoditi djelatnosti s kojima su se bavili jer su bili svjesni da bi mogli biti iskorištavani ili pod kontrolom države. No, uvijek postoji i mogućnost da neki odbori nisu imali puno toga za ponuditi. Oba scenarija su moguća, no ono na što treba u ovome kontekstu spomenuti jest državni plan o kolektivizaciji i zadrugarstvu koji se mogao realizirati na temelju prikupljenih i analiziranih podataka. Iako je racionalizacija bila pravedno i humano rješenje, ona je više promovirana kao sredstvo za postizanje solidarnosti i, dakako, bratstva i jedinstva, negoli je bila prihvaćena u društvu. Vlada se na razne načine pokušala približiti narodu potičući ih primjerice na čitanje ideološki obojane štampe i literature koja je svakako služila kao sredstvo indoktrinacije i uvjeravanja naroda. Sve je to bilo dio procesa obnove te izgradnje novog mentaliteta i nove generacije ljudi.

2.5. Prosvjeta i kultura AFŽ-a (1946.)

Jedan od najvećih izazova s kojima se nova vlada morala susresti jest problem prosvjete i obrazovanja te kulturno uzdizanje naroda. Za obnovu je bilo ključno prije svega osvijestiti narod o tome da stjecanje znanja otvara brojne mogućnosti za napredovanje za što je bila zadužena propagandna sekcija. Nadalje, trebalo je organizirati analfabetske tečajeve te opće i stručne tečajeve kako bi se suzbila nepismenost i usavršilo znanje o jednom ili više područja interesa. Promovirala se ideja o potrebi čitanja i informiranja zbog čega su se osnivale brojne čitalačke udruge, knjižnice i domovi kultura koji nisu služili samo kao mjesto gdje se mogu pronaći razne knjige i glasila već i kao prostor za organiziranje predavanja, rasprava ili kulturnih priredaba. Na ovome je polju AFŽ pokazao svoje sposobnosti ne samo u pomaganju NO-a i drugih organa već i inicijativi za izgradnju novog društva o čemu svjedoči bogata arhivska građa iz 1946.

[160] Uzgajali su konoplje, ovce i koze, bavili se tkanjem (postojale su dvije tkalačke ustanove), rijetki su bili oni koji su obrađivali kožu, u jednom mjestu gdje ljudi imaju peći radilo se na lončarstvu itd. DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Izvješće od 3.8.1946.

2.5.1. Organizacija i plan rada Kulturno-prosvjetne i propagandne sekcije

O organizaciji AFŽ-a na kulturnom planu najviše se može saznati iz zapisnika sa sjednica „regionalnog“ AFŽ-a na kojima se raspravljalo o obavezama i problematikama na kulturno-prosvjetnom planu. Tako saznajemo kako je nakon svakog radnog sastanka AFŽ-a bilo potrebno održati prosvjetni sastanak na kojemu bi se raspravljalo o aktualnim pitanjima, kao npr. o predavanjima koja bi se trebala održati po kotarima i pučkim sveučilištima.[161] Od velike je važnosti primjer stručnog predavanja dr. Marojevića koji je u Puli održao četiri predavanja u vezi odgoja djeteta, higijene žena i dr., na temelju kojih su se pisali referati koji su se po Oblasnom odboru AFŽ-a i dalje dijelili po terenu. Na svakoj se sjednici raspravljalo o postignutim rezultatima te su se analizirali nedostaci u organizaciji i raspravljale mogućnosti njihove eliminacije. Kod raspodjele obaveza bilo je potrebno zadužiti *drugarice* za određeni kotar[162] te formirati odbore unutar sekcije, npr. odbor patronata koji bi vodio računa o (ne)ostvarenim obavezama (npr. snabdijevanje dječjih domova s hranom) pojedinog sela.[163] Na sastanku „regionalnog“ AFŽ-a koji je održan u kolovozu, govorilo se o uskoro realiziranoj ideji formiranja koordinacijske komisije s *drugovima* i *drugaricama* iz Sindikata, AFŽ-a i drugih organizacija koji bi odredili forme prosvjetnog rada (čitalačke grupe, analfabetski tečajevi i predavanja), kulturno-umjetničkog rada (priredbe, pjevački zborovi, diletantske grupe) te propagandnog rada (provođenje akcija, direktiva i agitacije, pisanje i slanje dopisa u štamparije, pisanje zidnih novina).[164] Na sastanku se također raspravljalo o potrebnoj reorganizaciji sekcije na način da se zaduže aktivne *drugarice* upoznate s radom na terenu.[165] Po pitanju propagandne sekcije[166] (izdvojene od kulturno-prosvjetne sekcije) bilo je važno odrediti forme rada i agitacije za izvršenje svih direktiva,[167] a o ostvarenim obavezama obavijestiti Obl. odbor AFŽ-a putem detaljnih izvješća, reportaža, dopisa i slika s terena

[161] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Zapisnik od 5.6.1946.

[162] Rada je bila pročelnica sekcije, Lea je predstavljala kotare Pulu, Vodnjan i Rovinj Fumica je bila zadužena za Rijeku, Ersilia za Buje i Rovinj, a Davorka za Opatiju. Anđelka je bila urednica „Glas Istre“ te Nada Cohar je radila u Obl. propagandnom odjelu po dopisništvu. Ibid.

[163] Ibid.

[164] Obavijest je iznijela Ersilija Benusi koja je u Prosvjetnom odjelu Oblasnog NO-a bila zadužena za prosvjetni rad među Talijanima. DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Zapisnik od 3.8.1946.

[165] Za pročelnice sekcije postavljene su članice sekretarijata Obl. odbora AFŽ-a Slavica Radošević i Fumica Fedel, dok je za rad među Talijankama zadužena Ersilija Benusi. Ibid.

[166] Na čelu propagandne sekcije stajala je Lea Raner, članica sekretarijata Obl. odbora AFŽ-a. Ibid.

[167] U tom razdoblju je primjerice bila važna agitacija za tromjesečna takmičenja priključenja Jugoslaviji. Ibid.

(rezultati bi se dalje proslijedili u štampu[168] i radio-stanicu). Kao što će se vidjeti u nastavku, AFŽ je svojim radom dao veliki doprinos društvu, kako na političkom i socijalnom, tako i na kulturnom i agitacijskom planu.

2.5.2. Pismenost i znanje kao pogonski kotač društvenog napretka

Nepismenost je bio glavni problem u državi jer je temeljan preduvjet za daljnji rad. Za riješiti taj problem bilo je potrebno formirati oblasne i kotarske odbore koji bi radili na planu i sistemu suzbijanja nepismenosti. Propaganda je ovdje ključno sredstvo osvješćivanja naroda i stvaranja interesa za polaganja tečajeva i stjecanja znanja.[169] Gl. odbor AFŽ-a za Hrvatsku je sastavio i poslao svim okružnim kotarskim i gradskim odborima AFŽ-a uputstva prema kojima su se trebali osnivati štabovi (seoski, kotarski, okružni i glavni) s ciljem jedinstvenog rukovođenja propagande i rada u borbi protiv nepismenosti (prilog 3).[170] Prema obrascu možemo zaključiti koliko je međusobna povezanost frontovskih organizacija (NF-a, AFŽ-a, USAOH-a, sindikata i Armije) te njihova zajednička akcija bila vrlo važna kako bi se narod uvjerio o potrebitosti uklanjanja nepismenosti što je bio glavni zadatak.[171] Organizacije su morale pružiti podršku prosvjetnim vlastima po pitanju popisivanja nepismenih, izrađivanja plana za otvaranje, osiguranja i održavanje tečajeva te osposobljavanju i raspodjele kadra rukovodilaca. Njihov je zadatak također bio rukovoditi takmičenjem i udarničkim radom, podržavati radnu borbenost i elan među nepismenima i podučavateljima.[172] Svi su štabovi morali, u svrhu propagande akcije, zadužiti pojedince koji bi svojim nadležnima slali dopise i reportaže s terena i koji bi se dalje proslijedili na tiskanje. Odbornik NO-a zadužen za prosvjetu morao je prisustvovati svakome sastanku svih štabova kako bi se propagandni rad što organiziranije i planski provodio. Štabovi su imali usko definirane zadatke o kojima su

---

[168] Npr. u „Glas Istre“, „Voce del popolo“, „Ženu danas“ itd. U usmenim zidnim novinama se trebalo govoriti o najaktualnijim i za narod interesantnijim problemima, dok bi zidne novine (izdavale su se svakih osam dana u svakome selu ili ustanovi) morale izdavati članke o radu, slike najvrjednijih ljudi, grafikone i prikaze rada pojedinaca ili sela (u svrhu poticanja na rad). AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Zapisnik od 3.8.1946.

[169] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Dopis od 17.9.1946.

[170] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Direktiva od 1946.

[171] Narodu je trebalo objasniti kako nepismenost nije sramota niti njihova krivica već je ona posljedica promišljenog protunarodnog rada prijašnjih režima. Za probuditi interes za učenjem potrebno je bilo održati kratka poučna predavanja te *popularizirati* akciju sistematski i uz pomoć tiska. Ibid.

[172] Takmičenje se provodilo među pojedincima (nepismenima), a zatim i među pojedinim selima, kotarima, okruzima i pojedinim organizacijama, pod parolom *tko će brže i bolje naučiti čitati i pisati.* Udarnike i pobjednike je trebalo proglasiti preko tiska, održavanje entuzijazma vodilo se organizirajući priredbe i pjevajući borbenih pjesama, poučnim predavanjima, plakatima itd. Ibid.

morali redovno izvještavati organe iznad sebe (npr. seoski štab je o svom radu informirao kotarski štab, gradski itd.), a svrha njihovog postojanja jest da omasove i ožive akciju u narodu, da povežu sve organizacije, sav narod u borbi za prosvjetom i znanjem protiv nepismenosti.[173] AFŽ je veliki dio svojih aktivnosti usmjerio na obrazovanje žena, što se smatralo preduvjetom nužnim za ostvarenje ravnopravnost.[174]

Tečajevi za nepismenost (poduka čitanja, pisanja i računanja) su se morali organizirati po svim selima i gradovima i trebali su trajati 80 sati (40 lekcija po 2 sata). AFŽ-ovi su zadaci bili praktične prirode, kao npr. aktiviranje žena (nepismenih za učenje i pismenih za poučavanje), pomaganje prosvjetnim vlastima u organizaciji tečajeva i osiguranju potrebnog pribora za učenje (papir, olovka i dr.), popisivanje nepismenih i polaznika tečaja i svega potrebnog, a svakih četrnaest dana izvještavati Gl. odbor AFŽ-a za Hrvatsku o svome radu.[175] Organiziranje natječaja pokazalo se vrlo efikasnom metodom. Pored analfabetskih tečajeva organizirali su se i tečajevi za jezike, domaćinstvo, općeobrazovni, za odgajateljice itd.[176] Općeobrazovne tečajeve možemo podijeliti na niže opće tečajeve gdje se nadopunjuje znanje stečeno u osnovnoj školi, opće koje je organizirano prema nastavnom planu i programu, a obuhvaća predmete specifične za jedan kraj (npr. maslinarstvo, ribarstvo i dr.) te stručne namijenjene najprije aktivistima, a zatim i širokoj narodnoj masi.[177] One žene koje su se pokazale sposobnima za daljnje stjecanje obrazovanja i uključivanje u radne akcije mogle su napredovati i poboljšati svoj društveni status. Što se tiče broj nepismenih, u Istri je, prema „istarskom“ NO-oj evidenciji, zabilježeno preko 19.000, uzimajući u obzir ljude mlađe od pedeset godina. Veliki broj nepismenih bio je prisutan u kotarima Motovun i Buzet-Kras što je dodatno stvaralo probleme na političkom planu ako uzmemo u obzir talijanske „kolonijalističke“ aspiracije. O broju nepismenih se vodila redovna evidencija, a u onim mjestima gdje je ta brojka bila velika organizirale su se grupe ljudi na dobnoj osnovi što je

[173] Seoski štabovi su rukovodili propagandom, radom i takmičenjem u svome mjestu te redovno (svakih sedam dana) izvještavali o toku akcije (nedostacima, potrebama, uspjesima) kotarske štabove. Kotarski štabovi su imali isti taj zadatak s tim da su morali usklađivati potrebe sela sa svojim kotarom što podrazumijeva organizaciju tečajeva za sela u kojima nedostaju sposobni rukovodioci i škole. Oni su nadzirali i pomagali rad seoskih štabova te o svemu izvještavali okružne štabove. Okružni štabovi su rukovodili propagandom cijelog okruga i usklađivali potrebe i rad pojedinih kotareva, opskrbljivali ih materijalom, plakatima, predavanjima itd., sazivaju okružne konferencije te naposljetku, svakih četrnaest dana šalju izvještaje Glavnom štabu. DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Direktiva od 1946.

[174] Sklevicky, “Konji, žene, ratovi“, op. cit., str. 30.

[175] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Direktiva od 1946.

[176] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Dopis od 10.9.1946.

[177] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Dopis od 17.9.1946.

opravdano s obzirom na prag tolerancije i strpljenje u čemu se stariji razlikuju od mlađih. Učitelji su se morali međusobno dogovarati oko održavanja tečajeva i raspodjele polaznika te jednom tjedno organizirati sastanak na kojemu bi izmjenjivali svoja iskustva i znanja (dakako, sve u dogovoru i suradnji s mjesnim odborima). Polaganjem tečaja mogla se dobiti svjedodžba što je za ondašnje vrijeme bila velika stvar.[178] U ovom kontekstu valja spomenuti jedan dopis u vezi domaćinskog tečaja koji svjedoči o zadovoljstvu polaznika koji su stekli znanje, ali i organizatora zadivljenog sposobnošću i voljom žena. Navedeno je kako su se do srpnja 1946., u sklopu tromjesečnog takmičenja organizirala tri domaćinska tečaja u Istri na kojemu su sudjelovale 56 polaznice (uglavnom omladina) koje su htjele naučiti šivati ali isto tako i steći znanje o drugim domaćinskim poslovima, higijeni, povijesti NOB-a i dr.[179] Prvi domaćinski tečaj organiziran je u Pazinu na kojemu je sudjelovalo nekoliko predstavnika frontovskih organizacija te koji se pokazao vrlo uspješnim. Predstavnici su bili oduševljeni radom žena koje su u kratkom roku naučile šivati žensko i muško rublje, kuhati obroke od povrća i druge stvari. Tečaj u Poreču održavao se na talijanskom jeziku, a polaznici su dolazili iz grada i okolnih sela. Budući da je to bilo vrijeme žetve kada je trebalo raditi u polju (najveća posjećenost na tečajevima bila je u jesen kada je bilo manje posla na polju), omladinke su rano ujutro radile, putovale do grada i do sat vremena kako bi stigle na tečaj do osam sati ujutro. Bio je formiran pjevački zbor u kojemu su naučile razne recitacije (što je važno u kontekstu kulturno-prosvjetnog rada), prije učenja bi sat vremena posvetile *fiskulturi,* a po završetku tečaja organizirana je izložba sašivenog muškog i ženskog rublja te drugih ručnih radova. U Barbanu je bio veliki interes za učenje stručnih predmeta, izvodila se priredba te za djecu u dječjim domovima su se šivale papučice.[180]

Prosvjetni se rad nastavio odvijati preko širokih mreža čitaonica, sveučilišta, knjižnica te amaterske skupine i glazbenih sekcija. Direktive na osnovi kojih su se kulturne ustanove mogle osnivati bile su vrlo detaljne (trebalo je zadovoljiti određene uvjete da bi ustanova po definiciji imala svoju funkciju) i upućene svim frontovskim organizacijama. Čitalačke grupe predstavljale su jedan oblik kulturnog masovnog rada na narodnom prosvjećivanju (analfabetski tečajevi, kolektivno ili pojedinačno čitanje, rasprava).[181] Mogli su se čitati članci

[178] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Dopis od 17.9.1946.

[179] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Referat od 1946.

[180] Ibid.

[181] Čitalačke su se grupe trebale osnovati ili uz čitaonice ili u onim mjestima gdje čitaonica nema. Jednu grupu je moglo činiti 5-10 osoba s jednim rukovodiocem na čelu, a ako je bilo više grupa ljudi onda su se one dijelile

iz dnevnog tiska i brošura poput „Ravnopravnost žena, brak i porodica“, „O konzerviranju voća i povrća“, „Dječje bolesti“ te odlomke iz lakših beletrističkih knjiga.[182] Potrebno je bilo inzistirati na tome da svako mjesto ima jednu čitaonicu u kojoj bi se raspravljalo o pročitanim materijalima, gdje bi se održavala predavanja, usmene novine[183] ili priredba.[184] Ustanova bi se pretplatila na novine i časopise poput „Glasa Istre“, „Žene u borbi“, „Vjesnika“ i drugih, a novčana bi se sredstva prikupljala preko priredaba, dobrovoljnih priloga itd. Među arhivskom građom pronašla sam popriličan broj telegrama u kojima se navodi broj komada određenih časopisa koji su se naručivali. Također, u nekim su se telegramima određeni odbori AFŽ-a molili da podmire dugove za neisplaćene časopise na temelju čega možemo zaključiti kako su financijske mogućnosti bile vrlo skromne te kako je odugovlačenje s isplatom moglo lančano ugroziti dostavljača novina.[185] Čitaonice su se od knjižnica razlikovale po veličini, količini sadržaja i mjestu osnivanja (knjižnice su mogle biti mjesne i kotarske te pokretne koje su mogle omogućiti čitanje teže dostupnih knjiga).[186] Nadalje su postajala narodna sveučilišta s naučno-političkim i umjetničkim sektorom te sektorom stručnih tema, domovi kulture kao visoko organizirane ustanove[187] i u čijem su sastavu mogla ući kazališna društva i muzej s uglavnom ratom tematikom. Budući da je financijskih sredstava uvijek nedostajalo, ONOO za Istru organiziralo je „Kampanju prikupljanja knjiga“ oko koje su se morali angažirati kotarski i gradski prosvjetni odjeli.[188]

---

prema spolu ili starosti. Znanje se stječe po principu učenja od lakše do teže materije. DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Direktiva od 24.9.1946.

[182] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Dopis od 10.9.1946.

[183] Usmene novine su viši oblik masovnog rada za što je potrebno osnovati odbor koji bi imao četiri sektora rada: politički, naučni, umjetnički (recitiranje, pjevanje i sviranje) i lokalni (problematika mjesta).

[184] Postajale su točno određene smjernice o izgledu čitaonice, o sastavljanju kućnog reda, o odnosu prema ustanovi i rukovodiocu itd. DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Dopis od 10.9.1946.

[185] U jednom telegramu označeno je nekoliko primatelja (kotarskih odbora) koje je Obl. odbor AFŽ-a za Istru molio na podmirivanje duga: Rijeka, Labin, Opatija, Pazin, Pula, Vodnjan, Buje, Poreč, Buzet, Cres, Lošinj, Kanfanar. Razlog je mogao biti u vezi financijskih poteškoća i/ili loše organizacije. Riječ je o zaduženju radi časopisa „Žena danas“. DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Telegram od 9.8.1946. Jedan drugi primjer telegrama pisan na talijanskom jeziku odaje o količini i cijeni naručenih časopisa „Donne“ i „Istranka“. DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Telegram od 10.9.1946.

[186] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Dopis od 10.9.1946.

[187] U upravu kulturnih domova ulazili su predstavnici svih masovnih organizacija kulturnih ustanova i društva što nije irelevantna informacija ako sagledamo ideološke interese istih. Ibid.

[188] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Direktiva od 3.5.1946.

Dok je s jedne strane angažiranost nove vlasti oko kulturnog uzdizanja naroda[189] pohvalna, posebice po pitanju obrazovanja te socijalno-zdravstvene brige, s druge strane ne smijemo zaboraviti činjenicu da su materijali za čitanje bili ideološki obojani, od novina do političke literature o NOB-u, fašizmu, Lenjinu itd. o čemu svjedoče popisi knjiga i brošura kojima su raspolagale gore navedene ustanove. No, ako ćemo se voditi principom *akcija uzrokuje reakciju*, treba razumjeti okolnostima u kojima se nova Jugoslavija nalazila: fašističkim režimom potlačen narod proživljavao je užasne posljedice rata, a istovremeno vanjske sile pokušavale su vladati i manipulirati političkom scenom. Kako se tome suprotstaviti? Jačanjem povjerenja te promoviranjem ideje o boljoj budućnosti u okviru pravednog društvenog i gospodarskog poretka. Zbog toga se inzistiralo na čitanje tekstova s promišljenim naslovima poput „Ja, sin radnog naroda", „Stvaranje novog svijeta", „Istranka u borbi" i dr. te političkim tekstovima poput „Reguliranje privrede", „Seljačko pitanje", „Narodna Fronta Jugoslavije" itd. Indoktrinacija se provodila i među najmlađima koji su čitali „Priče o Lenjinu" i „Lenjinovo djetinjstvo i školske godine". Sva ta izdanja mogla su se nabaviti i na talijanskom jeziku što dobiva na većem značaju.[190] AFŽ je uvidio potrebu za suzbijanje nepismenosti i potrebama žena, ali nakon rata politička su edukacija i indoktrinacija bile sekundarne naspram potreba edukacije uopće i osposobljavanje žena za rad. Prema mišljenju Sklevicky, edukacija žena nije ni približno bila uvježbavanje društvene ravnopravnosti s muškarcima ili pripremanje za radno tržište već sredstvo konvertiranja, kako muškaraca tako i žena, na marksističku ideologiju te integracije u Narodnu frontu.[191] Dakako, nije sve u ideologiji već socijalnoj brizi i zaštiti žena i djece o čemu svjedoče predavanja u vezi odgoja i higijene djeteta, položaja žena, domaćinstva, privrede i dr.[192] Kako god bilo, možemo se složiti oko toga da su oblikovano kulturno uzdizanje i propaganda svakako utjecali na stvaranje novog mentaliteta, proces koji je pokrenut izbijanjem Drugog svjetskog rata.

---

[189] Prema 37. članku Ustava Federativne Narodne Republike Jugoslavije iz 1946., nova se vlast obavezuje na pružanje obrazovanja i kulturne prosvjete: «Država pomaže nauku i umetnost u cilju razvitka narodne kulture i narodnog blagostanja». Članak 38.: «U cilju podizanja opšte kulture naroda, država obezbeđuje da škole i druge prosvetne i kulturne ustanove budu dostupne svima slojevima naroda.» http://mojustav.rs/wp-content/uploads/2013/04/Ustav1946.pdf, 1.5.1946.

[190] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Popis knjiga od 1946.

[191] Sklevicky, „Konji, žene, ratovi", op. cit., str. 23.-25.

[192] Teme predavanja: „O materinstvu", „Odgoj djeteta" (o odgoju predškolskog i školskog djeteta i zdravom fizičkog i duhovnog razvoju), „O higijeni uopće, o zaraznim bolestima i njihovom sprečavanju" dr. Maroevića, „O domaćinstvu", „O kulturnom izdizanju žene", Ravnopravnost žene, brak i porodica dr. Fedore Olenković, „O zadrugarstvu i privredi uopće". DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Direktiva od 17.8.1946.; DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Dopis od 10.9.1946.

2.5.3. Propagandna kao sredstvo kontrole javnog mnijenja

Vladati državom i donositi odluke o budućem razvoju zemlje nije dovoljno, a da bi se eliminirale moguće prepreke rada državne vlasti potrebno je koristiti se određenim sredstvima kako bi se narod uvjerio da im vlada pruži zaštitu i sigurnost. Ideju o propagandi možemo interpretirati na pozitivan i negativan način, no činjenica jest da je ona nužna za stvaranje jedne mase istomišljenika tj. za umanjivanje rizika od mogućih pobuna. Ivan Šiber je kao stručni poznavatelj političke psihologije definirao propagandu kao plansko i namjerno djelovanje na promjenu i kontrolu stavova zbog stvaranja predispozicije za određeni način ponašanja.[193] Američki filozof i politički aktivist Noam Chomsky definirao je ovu pojavu nešto slikovitije: «Propaganda je u demokraciji ono što je batina u totalitarnoj državi.»[194] Cilj je svakako osigurati nekritičko prihvaćanje odluka vlasti.[195] Joco Radaković, koji je pisao uputstva za kulturno-prosvjetni rad, u svome je dopisu pod naslovom *Historija, ciljevi i zadaci rada na narodnom prosvjećivanju* iz 1946. naveo kako je plansko, sistematski i neprekidno uvjeravanje narodnih masa o značaju znanja i kulture osnovni zadatak agitacije i propagande. Postojao je problem što se narod smatrao nedovoljno stručnim ili sposobnim za djelovati na tom području, zbog čega ga je trebalo uvjeriti o mogućnostima njihova napretka. Pritom je bilo potrebno koristiti se raznim metodama kako bi se privukla njihova pažnja.[196] Jedna od glavnih propagandnih metoda koje je Jugoslavija koristila jest pisanje novinskih članaka ili održavanje govora ili predavanja gdje bi se promišljenim odabirom snažnih riječi potakle određene emocije.[197] O tome svjedoče brojni članci i svjedočanstva prema kojima možemo vidjeti kako se organiziranjem tromjesečnog takmičenja nastojalo održavati entuzijazam u narodu ili bi se tiskanjem članaka o stradaloj djeci poticala empatija i osjećaj odgovornosti prema njima. Dakako, ne smijemo zaboraviti na političke govore o bratstvu i jedinstvu, zajedničkoj borbi, obnovi zemlje itd.

> Sve je to naše; svaki propust štetit će samo nama. (…) One i ulažu u svoj rad puno pažnje, jer je danas rudnik vlasništvo naroda, a nekadašnji gospodari, fašistički porobljivači su protjerani.

---

[193] Šiber Ivan, „Osnove političke psihologije“, Politička kultura, Zagreb, 1998., str. 200.

[194] Chomsky Noam, „Mediji, propaganda i sistem“, Društvo za promicanje književnosti na novim medijima, Zagreb, 2003., str. 92.

[195] Škarica Matej, „Propaganda kroz europsku povijest“, Synopsis, Zagreb/Sarajevo, 2012., str. 14.

[196] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Dopis od 17.8.1946.

[197] Šiber, „Osnove političke psihologije“, op.cit., str. 218.

Nakon 8-satnog rada poći će radnice kući, gdje ih čekaju novi zadaci. Njihova djeca očekuju majčinsku njegu i toplinu.[198]

Djeca popaljenog i siromašnog Krasa, djeca Fule, kotara Labina i cijele Istre dolazila su napaćena, bosa, gola sa još punim očima požara i straha pretrpljenog za vrijeme rata. (…) Moramo se najozbiljnije prihvatiti posla. Dječji domovi trebaju biti naš ponos, to su naša djeca za koju se svi moramo brinuti. To su nam poručile umirući, pogođene od neprijateljskog metka, dok su spašavale ranjene borce drugarice Labinjanke Pijerina i Zita: „Mi umiremo za slobodu, zadovoljne smo, jer znamo da će djeci koju puštamo biti dobro u novoj domovini". Za tu djecu naši su se borci borili i prolivali krv. Mi sve snosimo odgovornost da djeca pronađu u dječjem domu svoju kuću, da ne osjete pomanjkanje njihovih roditelja i da budu odgojeni kao novo, pokoljenje, kao budućnost FNRJI.[199]

Na ovom historijskom mjestu izbrisana je za vjekove granica koja je tu umjetno bila postavljena. Budite jedinstveni, živite u bratstvu, slozi i ljubavi, jer to je zalog našeg prosperiteta, to je garancija da ćemo mi izgraditi porušenu Rijeku, da ćemo podići naše tvornice, naše škole, naše kulturne ustanove, naš bolji i sretniji život.[200]

Svakako ne smijemo zaboraviti i na mogućnost o tendenciji da se dopisi i izvještaji „uljepšavaju" ili da se neke negativne stavke izostave iz opisa događaja ili akcije. Uskoro se uvidjela važnost prilaganja slika uz dopise[201] kao što je to bio primjer žena iz Vodnjana koje su pisale članke (i dvojezične tekstove) o načinu preuzimanja patronata nad dječjim domom u Puli. Opis rada u domu trebale su (prema uputstvima propagandnog odjela i Oblasnog odbora AFŽ-a za Istru) popratiti slike djece kako se veselo igraju, biografije osoblja i odgajateljica, reportaže i sl.[202] Viši odbori AFŽ-a su dalje razmatrali što će od dobivenih materijala s terena predati u tisak. Zidne su novine trebale sadržavati članke o radu žena, uspješnim radnicama i udarnicama, slike kao dokaz napisanog itd.[203] Druge propagandne poruke slale su se uz

[198] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Izvješće od 30.7.1946.

[199] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Izvješće / pismeno svjedočenje Foške iz Labina

[200] Spomenik na mostu na Rječini u Rijeci s citatom Titovog govora održanim 23. listopada 1946.

[201] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Dopis od kolovoza 1946.

[202] Svaki je kotar morao imati popis djece i žena koje su zadužene za odgoj i edukaciju u domovima (prilog 1); Primjer reportaže: u Buje je 1.200 ljudi dočekalo djecu iz dječjeg doma sa slatkišima i glazbom. DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Zapisnik od 5.6.1946.

[203] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Zapisnik od 5.6.1946.

pomoć filmova[204] (poticalo se na otvaranje kinodvorana), predstava, parola, plakata, slika, glazbe, razne akcije sakupljanja hrane, materijala itd.[205]

Chomsky u svome djelu *Mediji, propaganda i sistem* objašnjava kako su američki intelektualci tijekom Drugog svjetskog rata bili jako podložni vjerovati propagandi, a ključno je bilo što su oni bili ti koji su propagandu raznosili kroz svoj sustav.[206] Teorija se ne može primijeniti na primjeru Istre gdje su vladale velika nepismenost i komunistička ideologija te gdje je demokracija poprimala drukčije oblike. Za početak, sukladno s marksističkom teorijom, inzistiralo se na ukidanju klasnih razlika i jednakosti. Također, činjenica da je nepismenost u Istri bila ogromna govori o tome da intelektualci nisu bila ciljana publika. Dapače, oni koji su bili obrazovaniji ili su shvaćali koje bi mogle biti posljedice svih radikalnih promjena lakše su primjećivali skrivene propagirane poruke. Isto tako, činjenica da se kroz cijelu 1946. godinu spominjala nužna potreba formiranja seoskih odbora daje naslutiti kako je postajala loša organizacija pa samim time i mala zainteresiranost. Selo je oduvijek bilo izvor buntovnosti zbog čega bi nadzor u tim područjima bio vrlo značajan. Prema tome, teorija Chomskog se ne smije uzeti kao *zdravo za gotovo,* jer, iako se slažem sa stavkom da učitelji kao jedan dio inteligencije mogu utjecati na razvoj stavova u mlađih generacija (ili čak nametnuti svoja mišljenja što u većini slučajeva smatramo štetnim jer se ne potiče na vlastito samostalno i kritičko razmišljanje) politički i kulturni razvoj na Zapadu (u Americi) drukčije se razvijao od onoga na Istoku (u Sovjetskom Savezu i Jugoslaviji). Ipak, ove dvije strane imaju nešto zajedničko, a to je da je vlast u rukama pojedinca ili grupe ljudi koji svojim odlukama utemeljene na vlastitoj viziji idealne države određuju budućnost zemlje, a istovremeno se koriste propagandom kao sredstvom uvjeravanja da su njihove odredbe u interesu zemlje i naroda.[207] Propagandom se nastojalo uvjeriti narod kako je njihova država dobrotvorna, da je vođena najuzvišenijim interesima, da prihvaća obrambeno stajalište, da nije sudionik u svjetskim aferama, već samo reagira na zločine drugih i sl.[208] Na koji način je Jugoslavija pridobila žensku populaciju na svojoj strani? Osim promoviranjem ravnopravnosti

[204] Među dokumentacijom pronašla sam dvije recenzije filma Emme De Luca, a riječ je o filmovima *La Famiglia Sullivan* (američke produkcije) i *Arcobaleno* (sovjetske produkcije). Navodi kako bi filmovi trebali biti ne samo zabavni već i poučni, a prema njezinoj recenziji, američki film prikazuje kako je rat utjecao na život pet mladih momaka, dok je ruski film svoj fokus usmjerio na nacističke zločine u jednom sovjetskom selu.

[205] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Dopis od 17.8.1946.

[206] Noam Chomsky, „Mediji, propaganda i sistem“, op.cit., str. 92.

[207] U tom kontekstu ne smijemo zaboraviti na pojmove oportunizam i konformizam koji se mogao pojaviti kod svakog čovjeka, van ili unutar političke vlasti. Konformizam se pojavljivao naročito kod onih koji nisu podnijeli društveni pritisak pa prihvatili i prilagodili se okolnostima.

[208] Noam Chomsky, „Mediji, propaganda i sistem“, op.cit., str. 28.

žena, važna je bila i socijalna zaštita žene i majke. Na tom je polju veliki utjecaj imala Tatjana Marinić koja je preko predavanja i referata nastojala proširiti nove društvene vrijednosti. U članku *Materinstvo treba biti sreća za svaku ženu, a naša domovina zemlja sretne djece* navodi kako je je država dužna rješavati socijalno pitanje žena (i djece).[209] U svome radu promovira jugoslavensku demokratsku (narodnu) državu, ali izražava negativan stav prema zapadnjačkim zemljama (iako nije definirano na koju se državu odnosila, činjenica da se u to vrijeme odvijao Hladni rat može nas dovesti do takvog zaključka).[210] U članku se navode načini rješavanja socijalnog pitanja žena,[211] što je služilo za informiranje naroda o nadolazećim promjenama (i napretku nakon toga), no tekst je specifičan po uzdizanju nove vlasti i entuzijastičnom stilu pisanja. Posljedica svega navedenog, ali isto tako i cilj nove, bila je stvaranje novog jugoslavenskog mentaliteta i s time utjecanje na oblikovanje identiteta pojedinaca.

2.5.3.1. (Pre)oblikovanje mentaliteta

Mijenjanje stavova narodne mase bilo je dio plana kulturne obnove. Parola *bratstvo i jedinstvo* postalo je temelj za toleranciju nacionalne ili vjerske razlike te širenja ljubavi prema novoj domovini i narodu. Ostali temelji nove države (pa tako i mentaliteta) podrazumijevali su stvaranje novog stila masovnog rada (primjer omladinske pruge), razvoja pravilnog odnosa prema državnoj imovini, stvaranje zadruga za zajedničku obradu zemlje, podizanje kolektivne svijesti, poticanje naroda na sudjelovanje u javnom životu (borba protiv apolitičnosti naroda) u učvršćivanje narodne vlasti i dr.[212] Prva i osnovna polazišna točka bila je pozitivna interpretacija povijesti NOB-a i ukazivanje na državne neprijatelje. Chomsky navodi kako u ovoj fazi kulturne obnove treba poraditi na edukaciji, moralnoj poduci ili građenju karaktera, drugim riječima provesti indoktrinaciju (proces kreiranja i učvršćivanja

[209] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Članak od 1946.

[210] «(…) u državi u kojoj su majke robovi nema sreće. Socijalne zaštite nema u državi gdje se socijalna pitanja ne rješavaju prema istinskojpotrebi naroda i pojedinaca, gdje je većina naroda potlačena i izrabljivana – može samo država gdje u državnoj vlasti sudjeluje sav narod, gdje je žena politički ravnopravna i gdje se socijalna zaštita majke i djeteta rješava kao važan socijalni problem.»

[211] Primjeri rješavanja problema: osnivanje socijalnih, odgojnih i zdravstvenih ustanova za djecu i majke poput dječjih domova, dječjih parkova, ljetovališta, u podizanju ustanova za prosvijećivanje, rodilišta te zakonima koji reguliraju pitanja plaćenog dopusta za trudne majke i porodilje, materijalne pomoći za opremu dojenčadi itd. Država je donesenim uredbama o socijalnoj zaštiti majke, djece i mladeži dala povoda da se osnuju stručni savjeti, prikupe najbolji stručnjaci koji bi davali razne upute te pokrenu tečajevi i škole. DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Članak od 1946.

[212] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Dopis od 17.8.1946.

visoko selektiranih, preoblikovanih ili potpuno izmišljenih povijesnih sjećanja).[213] Fantastičan primjer toga je crno-bijeli film *Slavica*[214] iz 1947. čija se radnja vrti oko dvoje mladih iz manjeg dalmatinskog mjesta koji su se borili na strani partizana. Film sadrži mnogo socijalnih i političkih elemenata koji su svakako utjecali na oblikovanje stavova u narodu, među kojima emancipacija žena, narodna borba, omladinske akcije, masovni rad, prikaz Sovjeta kao spasitelja od fašizma i fašista kao narodnog neprijatelja i zločinca, tradicionalni mentalitet starijih generacija i mladenačka buntovnost s druge strane itd. Film je jako efikasno sredstvo promicanja istovremeno ideologije i kulture. Narod (naročito mlađe generacije) je počeo izlaziti iz svojih izoliranih i zaostalih tradicionalnih okvira te upoznavati se s novim, nekad pozitivnim nekad negativnim, društvenim vrijednostima. Članak koji je uvelike utjecao na promjenu stavova o socijalnom položaju i mentalitetu žena nosio je naziv *Kako sam odgajala kćer.* Radi se o priči jedne Ruskinje koja je svoju kćer Natašu odgajala tako da bude snažna, da uči o muškim aktivnostima i da bude sportski aktivna. Nataša je postala dijete revolucije, a s 14 godina započela je vojnu obuku te sanjala o ulasku u Crvenu armiju. Svojim se trudom i ambicijama posebno isticala među drugom djecom, a ratne okolnosti i nadmoć Nijemaca natjerale su je na herojski potez kojim je oduzela život sebi i određenom broju neprijatelja. Zbog čega je ovaj tekst važan i zašto se on nalazi među dokumentacijom vezane uz AFŽ? Odgovor se nalazi u ideji preoblikovanja mentaliteta. U Istri je postati samohranom majkom bio nezamislivi grijeh što možemo vidjeti i u noveli *Piera di Visignano,* kao dio djela *Storia di gente nostra* Maria Schiavata. Radi se o mladoj Višnjanki koja je tijekom Drugog svjetskog rata imala intiman odnos s jednim partizanom, nakon čega se on vratio u NOB, a ona je ostala u svome selu, trudna. Do njegova je povratka bila samohrana majka i proživljavala bol i patnju uzrokovanu društvenim predrasudama.[215] Reakcija njezinih roditelja i ljudi iz sela bila je vrlo nezavidna situacija: roditelji su bili zabrinuti za ugled obitelji i budućnost djeteta, svećenik ju je potpuno odbacio i zabranio ulazak u crkvu, njezine su se prijateljice prestale družiti s njom kako ne bi i one same bile na lošem glasu što provode vrijeme s njom, a njezina ju je „svekrva“ (građanka iz Poreča) osudila i izvrijeđala. Ovakve su se društvene predrasude trebale ukloniti u novoj državi, a tekst o samohranoj majci bio je način za objasniti kako je dobar odgoj moguće ostvariti i s nedostatkom muške figure. Također, Nataša je simbol novog

[213] Krucijalni cilj edukacije je preusmjeravanje pozornosti na nešto drugo, a od presudne je važnosti spriječiti razumijevanje i preusmjeriti pozornost s izvora našeg vladanja tako da elitne skupine mogu djelovati bez javnih ograničenja i postizati vlastite ciljeve (nacionalne interese). Noam Chomsky, „Mediji, propaganda i sistem“, op.cit., str. 17.

[214] *Slavica,* Vjekoslav Afrić, Avala film, 1947.

[215] Mario Schiavato, „Storie di gente nostra“, Edit, Fiume, 2012.

identiteta, revolucionarnog djeteta. Problem je bio kako integrirati i modificirati mentalitet u okviru jednog novog vrijednosnog sustava koji je težio jednakosti svih građana u razdoblju naglih kulturnih mijena. Posredstvom uloge majke i njene tradicijske socijalizacijske uloge, stvaraju se i temelji bratstva i jedinstva.[216] Proces oslobađanja od društvenih predrasuda bio je vrlo bolan, a može se reći da on i danas traje (navedene konzervativne stavove imaju, iako u znatno manjem broju, i današnje generacije koje su poprimile tradicionalne vrijednosti od svojih baka i djedova), a taj proces i borba za emancipatorske vrijednosti, kao što i Sklevicky navodi, ukazuju na postojanje ambivalentnog tretiranja tradicijske kulture.[217]

Poticanje na rad i poštenije plaće bilo je nešto lakše provesti jer se time popravljala ekonomska situacija pojedinca, njegove obitelji i države te je ono već bilo načeto samim ratom. Dok je omladina lakše podnosila rat zbog svog entuzijazma i nade za boljom budućnosti, stare su žene postajale krute i u nekim slučajevima ogorčene. Nella Fiorentin je prilikom svog obilaska nekoliko sela primijetila kako seljanke imaju vrlo oštar pogled i neugodan izraz lica, a nakon što je porazgovarala s njima njihova je *maska pala* i pokazale su da imaju dobro srce.[218] Kako možemo interpretirati ovakvu pojavu? Žene su bile umorne od rata i užasa kojeg je uzrokovao. Svako novo lice u selu moglo je biti nepoželjno i neprijateljsko. Time možemo opravdati oštar pogled koji je uklonjen odmah nakon što se saznalo da Nella nema nikakvih zlih namjera. Ovakvu je reakciju na nepoznata lica moguće doživjeti i dan danas u selima, što znam iz prve ruke. Zerica Cettina opisuje istarsku ženu koja je za vrijeme fašizma radila u tvornici u teškim uvjetima i strahovima do zvukova aviona, nakon čega bi otišla doma, obavila domaćinske poslove i pobrinula se za djecu, a zatim odlazila na tajne sastanke AFŽ-a. Istranka koju spominje u svome članku bila je bolesna i utrnula od zime, no to ju nije spriječilo u obavljanju svojih obaveza.[219] Takav primjer *kripke Istranke* predstavljao je uzor i motivaciju za rad svim ženama te se na taj način promovirala ideja o masovnom radu. Novi tip žene koja bi trebala ravnopravno i aktivno sudjelovati na tržištu rada, unaprijediti vlastito obrazovanje te postati politički aktivna u procesu obnove promovirao se putem tiska, kao npr. časopisa *Žena u borbi, La donna istriana, Istranka, Naša moda* itd.[220]

---

[216] Sklevicky, „Konji, žene, ratovi“, op. cit., str. 42.-43.

[217] Ibid. str. 55.

[218] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Članak.

[219] Ibid.

[220] http://www.cimo.hr/hr/novosti/zena-u-borbi-zena-u-modi.html, 10.5.2018.

2.5.4. Plan rada za 1946./1947.

> U cilju pravilnog i organiziranog rada, za što veći uspjeh na kulturnom uzdizanju širokih narodnih masa, ove će se godine pristupiti planskome radu na narodnom prosvjećivanju i kulturno-umjetničkom sektoru.[221]

Ratne okolnosti i najnesposobnije može učini sposobnima, što se u povijesti često pokazalo istinitim, kao što je to bio slučaj žena koje su liječile ranjenike s minimalnim znanjem o medicini. Dakle, razotkrivanjem nedostataka i mana u organizaciji, ljudi su imali poriv pronalaziti rješenja za unaprijeđenim kulturnim radom. Iako je AFŽ o planu o kulturno-prosvjetnom radu za kraj 1946. i 1947. bio tek obaviješten (od ONOO-a za Istru), informacije o budućem radu na kulturnom planu nisu irelevantne jer često sadrže neku napomenu koja može otkriti da se određeni problem ponavljao. Najbolji primjer toga jest potreba za konstantnim naglašavanjem potrebe o povezanosti svih masovnih organizacija i narodnih vlasti. Na ovom se zadatku inzistiralo jer je osnovno polazište za suradnju i ostvarenje drugih obaveza. Dakle, svi unutar državne strukture, uključujući AFŽ, morali su spriječiti mogućnost samostalnog rada organizacije i poticati jedinstvo u djelovanju. Pritom, ne smijemo zaboraviti da je to još jedan od načina uspostavljanja nadzora nad narodnim masama. Tome svjedoči jedan drugi zadatak: pri svakom kotarskom prosvjetnom odjelu i nižim školskim centrima bilo je potrebno učvrstiti, odnosno formirati prosvjetni odbor u koji bi ušli predstavnici narodnih vlasti i organizacija. Ostali zadaci usmjereni su na potpunu eliminaciju nepismenosti te povećanju broja učenih i sposobnih za razne terenske ili uredske poslove. Inzistira se na otvaranju kulturnih domova i drugih ustanova na svim, pa i seoskoj razini, organiziranju festivala kazališnih družina, učenju hrvatskog i talijanskog jezika, osposobljavanju i pronalaženju nastavničkog i rukovoditeljskog kadra i dr. Plan sadrži 21 točku i obvezu koje će trebati provesti na najbolji mogući način.

[221] DAP, AFŽ (1945.-1946.), k: 1, Dopis od 21.9.1946.

3. ZAKLJUČAK

Kod istraživanja neke određene teme potrebno je obratiti pozornost na sve aspekte koji mogu biti povezani s istom. Kod proučavanja nekog događaja treba istražiti uzročno-posljedične veze, povijesni kontekst, društvene pojave, utjecajne okolnosti itd. Kod svakog istraživanja potrebno je zaobići prepreke koje otežavaju analizu i interpretaciju nekog događaja kao npr. nedostatak izvora, zaboravljene ili izbrisane povijesne epizode, nemogućnost pristupa određenoj dokumentaciji itd. Glavni problemi kod istraživanja ženske povijesti jesu nedovoljan volumen izvora o aktivnosti žena te uklapanje uloge žene isključivo u tradicijsku i društvenu povijest. Ako se osvrnemo na Istru nakon Drugoga svjetskoga rata uvidjet ćemo kako su se stavovi o ženskoj populaciji znatno promijenili. Inzistiranje na sakupljanju podataka *drugarica* koje su sudjelovale u NOB-u bio je jedan od prvih poteza koji je vodio ka ostvarivanju emancipacije žena u Istri. Međutim, zasebno proučavanje ženske povijesti, u ovom slučaju povijesti Antifašističkog fronta žena, jedan je od aktualnih problema današnjice jer se često pojavljuju tendencije za promoviranje neispravnog oblika feminizma. Feminizam po definiciji podrazumijeva postizanje političke, socijalne i kulturne ravnopravnosti žena s muškarcima. To je za današnje pojmove sasvim opravdano i pravedno stremljenje. Zbog toga je cilj ovog rada postavljanje AFŽ-a u povijesni kontekst Jugoslavije / Istre proučavajući ga kao dio jedne cjeline, a ne kao zasebne organizacije. Ispravnije bi bilo da sam za svoje istraživanje uzela u obzir dokumentaciju drugih masovnih organizacija koje su provodile zadatke slične onima zadanim AFŽ-u. No takvu vrstu detaljnog istraživanja uzet ću u obzir jednom drugom prilikom. S obzirom na svrhu diplomskog rada, fokus sam usmjerila isključivo na jednu organizaciju o kojoj sam pronašla dovoljno podataka za obradu aktivnosti AFŽ-a na političkom, socijalnom, kulturnom i propagandnom planu. Budući da sam se limitirala na tek *jednu granu čovječanstva*, nastojala sam na što objektivniji način uvrstiti žene u političke i društvene strukture nove Jugoslavije pritom ne naglašavajući superiornost nad muškom populacijom već borbenost i mentalitet *Kripkih Istranki,* koje su životne neprilike podučile o mnogobrojnim vrijednostima.

Da bismo bolje razumjeli svrhu jedne masovne organizacije potrebno je poznavati širi kontekst jedne države i ideologije koja njome vlada. S obzirom na poslijeratno razdoblje, potrebno je poznavati kontekst stvaranja komunističke Jugoslavije u kojoj se vodeći krug ljudi svim sredstvima borio za uspostavljanje narodne vlasti. Prvo pravilo borbe odnosilo se na ujedinjenje naroda u svrhu oslobođenja zemlje, drugo na povezivanje svih antifašističkih organizacija, a treće na korištenje propagande kao sredstvo za stvaranje poslušnih

istomišljenika. AFŽ se u tom kontekstu pronašao između svih navedenih stavki, a rekla bih da najviše spada u posljednju selekciju, odnosno da je organizacija, iako funkcionalna u mnogih područjima svoga djelovanja, bila jedno od sredstava propagande. Zašto to smatram? Komunistička je partija imala ogromnu odgovornost u stvaranju i obnovi Jugoslavije i jasno je da je morala stvoriti mrežu organizacija s hijerarhijski osnovanim odborima koji su imali određene zadatke, a zajedničkim bi radom znatno doprinosili državi. Ženama nitko nije branio ulazak u KP ili NO-e jer uvjet nije bio spol već sposobnost i poslušnost. Međutim, da bi se što veći broj žena mogao odazvati pozivu o sudjelovanju u narodnoj vlasti potrebno je bilo ukloniti nekoliko društvenih prepreka od kojih možemo izdvojiti problem nepismenosti, apolitičnosti, tradicionalnih konzervativnih vrijednosti i dr. AFŽ je kao produžena ruka vlasti trebala rješavati sve probleme vezane uz žene, majke i djecu, a uspjehe je najbolje postizala koristeći se propagandom. Promoviranjem primjerice socijalne zaštite majke i djeteta AFŽ je i sam postao sredstvo propagande koje je KP koristila kako bi na svoju stranu pridobio pedesetak posto populacije. Pritom ne navodim kako je to dobro ili loše već na temelju svog istraživanja nastojim skrenuti pozornost na (ne)vidljive poteze vlade. Sve teme koje sam obradila u ovome radu imaju nešto zajedničkog, a to je uska i nužna povezanost s propagandom. Državom može vladati najsposobniji kadar, ali ako se putem propagande ne provodi jaka indoktrinacija mogućnosti rađanja i širenja pobune od strane nezadovoljnih grupa ljudi bit će veća, a time i opasna za vlast. Dok strah i *batina* potiču razvijanje negativnih emocija, uljepšavanje iskrivljene istine razvija pozitivne i često naivne misli. Primjer toga jest uljepšani entuzijazam koji se konstantno pojavljuje, pa čak i u službenim dopisima. Ne osporavam da je tijekom obnove vladala sreća i nada za boljom budućnosti koju je narod sam gradio. No ne smijemo zaboraviti i na ratom uzrokovanu patnju i bol koje su žene učinile ogorčenima. Rat, u bilo kojem obliku, pretvara pojedince u žrtve, no isto tako potiče preokret u svim životnim aspektima. Dolaskom liberalne, odnosno revolucionarne vlasti na čelo Jugoslavije, kao jedna od promjena uzrokovana ratom, počeli su se stvarati novi društveni temelji koji su *Kripkim Istrankama* dozvolili da izađu iz svojih izoliranih tradicionalnih okvira. *Kripke Istranke* bile su stare žene koje su se teže prilagođavale društvenim tranzicijama. To su bile omladinke koje su razvijale revolucionarniji identitet. To su bile Talijanke i Hrvatice koje su dijelile istu povijest i iste snove. To su bile naše none koje su u svim smislovima žrtvovale svoj život da bi njihove kćeri i unuke, sinovi i unuci, *figli e nipoti* živjeli na svojoj uređenoj zemlji, u miru, skladu i ljubavi.

4. IZVORI I LITERATURA

ARHIVSKA VRELA:

Državni arhiv u Pazinu:

Fond Antifašističkog fronta žena Istra

KNJIGE:

Chomsky Noam, „Mediji, propaganda i sistem“, Društvo za promicanje književnosti na novim medijima, Zagreb, 2003., str. 17., 28., 92.

Dukovski Darko, „Rat i mir istarski. Model povijesne prijelomnice 1943.-1955.“, Biblioteka Histria – Croatica, C.A.S.H., Pula, 2001., str. 107., 162.-178., 199., 209.-211., 238.-240.

Giron Anton, Sobolevski Mihael, „Goranke, Istranke, Primorke u NOB. Izbor iz glasila AFŽ“, Muzej narodne revolucije, Rijeka, 1978., str. 5.-6., 14.-15.

Kovačević Dušanka, „Borbeni put žena Jugoslavije“, Leksikografski zavod Sveznanje, Beograd, 1972., str. 124.-126., 132.-135.

Mario Schiavato, „Storie di gente nostra“, Edit, Fiume, 2012.

Mikolić Mario, „Istra 1941-1947. Godine velikih preokreta“, Barbat, Zagreb, 2003., str. 133.

Morača Pero, Dr. Stanislav Stojanović, „Komunisti Jugoslavije 1919.-1979.“, Eksport Pres, Beograd, 1979., str. 175.-179.

Sklevicky Lydia, „Konji, žene, ratovi“, Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb, 1996., str. 23.-34., 42.-43., 118.

Šiber Ivan, „Osnove političke psihologije“, Politička kultura, Zagreb, 1998., str. 200., 218.

Šimunković Mario, „Partizani kakve do sada niste vidjeli“, Vjesnik d.d., Zagreb, 2013., str. 38.

Škarica Matej, „Propaganda kroz europsku povijest“, Synopsis, Zagreb/Sarajevo, 2012., str. 14.

ZNANSTVENI, STRUČNI I PUBLICISTIČKI ČLANCI:

Bagarić, Petar, „Hrvatske granice nakon Drugog svjetskog rata 1945.-1956.“, u: *Hrvatska revija,* br. 3, 2017., http://www.matica.hr/hr/530/hrvatske-granice-nakon-drugoga-svjetskog-rata-19451956-27447/, 10.4.2018.

Dukovski Darko, „Povijesna ekspertiza tragedije na pulskoj Vargaroli (Vergarolla) 18. kolovoza 1946.“, u: *Historia: godišnjak Istarskog povijesnog društva,* br. 1, 2011., str. 88.-90.

Đorđević, Aleksandra, „Drugarice i (ne)prijateljice - učešće Antifašističkog fronta žena Jugoslavije u radu Međunarodne demokratske federacije žena 1945.-1950.“, str. 148.-151., http://afzarhiv.org/items/show/699, 10.4.2018.,

Galić Branka, „Pristup razmatranju političke moći“, u: *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 1998., vol. 7, br. 3, str. 429.

Jaman Nada, „Načelo etničke granice i etnička ravnoteža u razgraničenju Jugoslavije s Italijom (1945.-1977)“, u: *Vjesnik istarskog arhiva,* sv. 1 (XXXII), Državni arhiv u Pazinu, Pazin, 1991., str. 65.

Stipetić Vladimir, „Tendencija razvitka kapitalističke poljoprivrede u marksističkoj ekonomskoj teoriji“, u: *Politička misao: časopis za politologiju,* vol. 16., br. 3, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 1979., str. 424.-430.

Stišćak Antun, „Deklaracija – nagovještaj demokratskog razvoja“, u: *Muzejski vjesnik, Glasilo muzejskog društva sjevernozapadne Hrvatske,* Muzej Moslavine Kutina, Kutina, 1991., str. 80.-81.

Troha Nevenka, „Politika slovensko-talijanskog bratstva. Slovensko-talijanska antifašistička unija u zoni A Julijske Krajine u vremenu od oslobođenja do priznanja mirovnog ugovora“, u: *Vjesnik istarskog arhiva,* sv. 4-5 (1994.-1995.), Državni arhiv u Pazinu, Pazin, 1998., str. 341

Nevia Zakinja, „Uloga i akcije slavensko-talijanske antifašističke unije žena Pule u borbi za sjedinjenje s maticom zemljom (1945-1947)“, u: *Pazinski memorijal,* knj. 15, Katedra čakavskog sabora Pazin, Pazin, 1987., str. 237.

TISKANA VRELA:

Tito ženama Jugoslavije, Izdanje Centralnog odbora AFŽ Jugoslavije, Beograd, 1945.

Žena u borbi 43.-45.

WEB STRANICE:

http://www.afzarhiv.org/items/show/231, 1.4.2018.

http://afzarhiv.org/items/show/699, 10.4.2018.

http://www.cimo.hr/hr/novosti/zena-u-borbi-zena-u-modi.html, 10.5.2018.

http://enciklopedija.lzmk.hr/clanak.aspx?id=57 006, 14.4.2018.

http://www.matica.hr/hr/530/hrvatske-granice-nakon-drugoga-svjetskog-rata-19451956-27447/, 10.4.2018.

http://mojustav.rs/wp-content/uploads/2013/04/Ustav1946.pdf, 1.5.1946.

http://www.znaci.net/00001/95_4.pdf, 25.4.2018.

Prilog 1

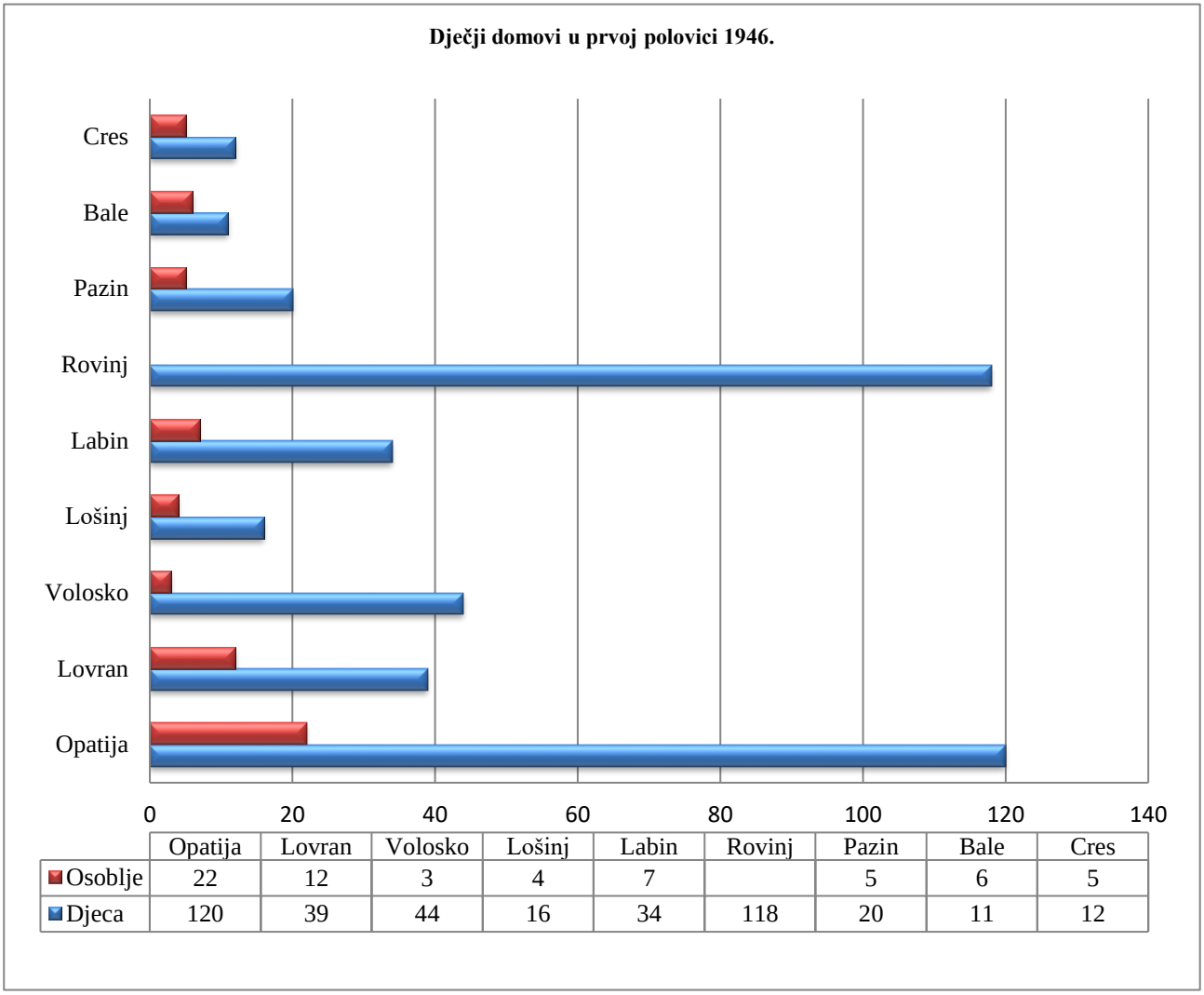

	Opatija	Lovran	Volosko	Lošinj	Labin	Rovinj	Pazin	Bale	Cres
Osoblje	22	12	3	4	7		5	6	5
Djeca	120	39	44	16	34	118	20	11	12

Prilog 2

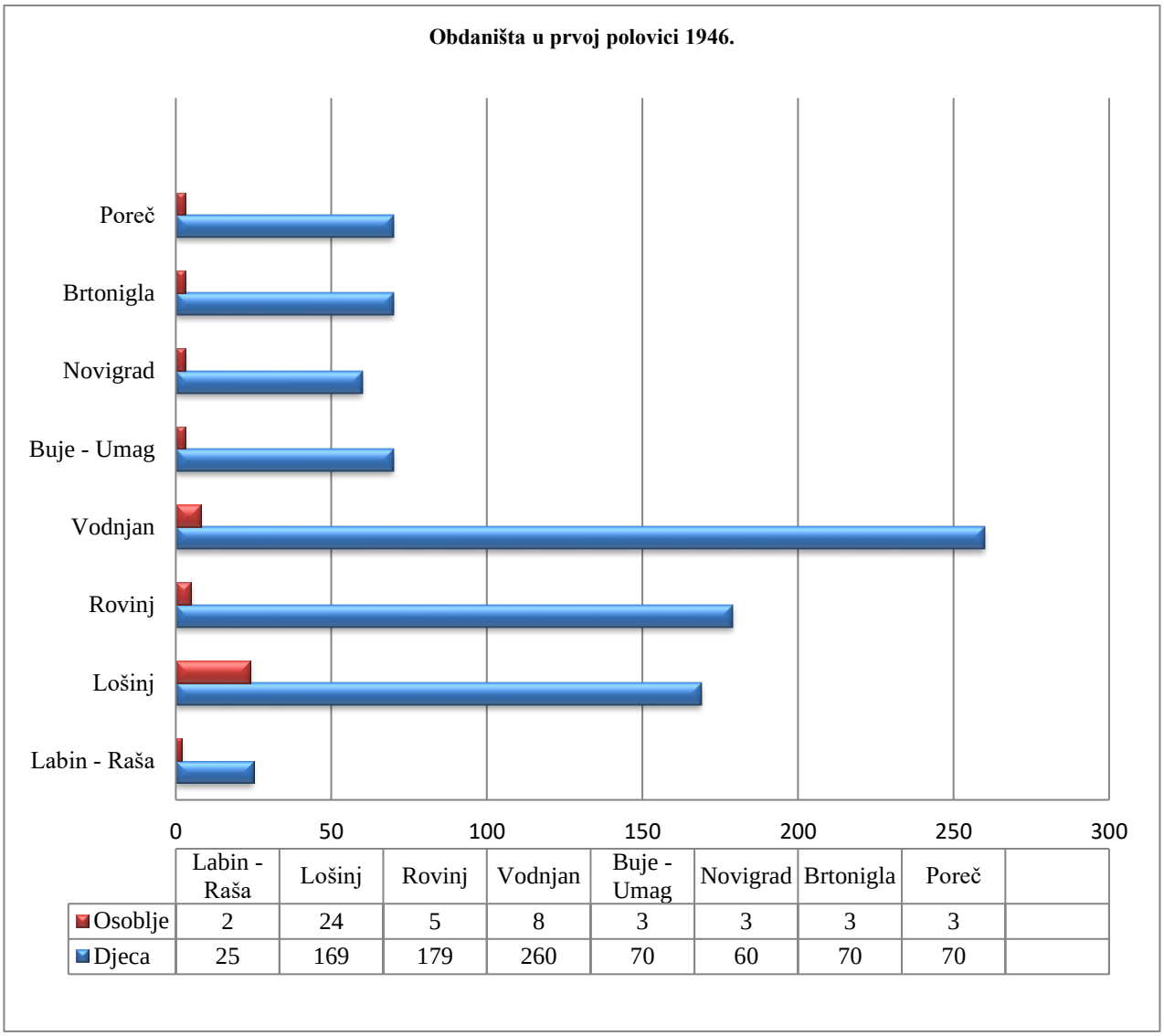

	Labin - Raša	Lošinj	Rovinj	Vodnjan	Buje - Umag	Novigrad	Brtonigla	Poreč
Osoblje	2	24	5	8	3	3	3	3
Djeca	25	169	179	260	70	60	70	70

Prilog 3

Glavni Odbor AFŽ-a
za Hrvatsku

SVIM OKRUŽNIM KOTARSKIM I GRADSKIM ODBORIMA AFŽ-a

ŠTABOVI - JEDINSTVENA RUKOVODSTVA PROPAGANDE I REDA U BORBI PROTIV NEPISMENOSTI

1.Osnivaju se po selima,kotarskim i okružnim mjestima.

1.Seoski štab.

Osnivase po svim selima u njega ulaze:
Jedan član N.F.-a,
Jedan član AFŽ-a,
Dva člana USAOH-a./Sekretarijata i kulturno prosv.odjela/
Seoski učitelj,
Dva člana Armije. /Ako je ima u selu/
Odbornik Mjesnog N.O.-a zadužen za prosvjetu treba prisustvovati sastancima štaba, da bi se propagandni rad štaba uskladio sa planom rada i potrebama prosvjetnih vlasti.
Seoski štab formira se od članova prosvjetnog aktiva.

2.Kotarski štab.

Osniva se po svim kotarskim mjestima, u njega ulaze:
Dva člana NF-a. /Kot. i mjesni/.
Dva člana AFŽ-a /Kot. i mjesni/.
Pet članova USAOH-a /Sekretarijata i kulturno prosv.odjela kot. i mjesni i srednjoškolskog odjela/.
Jedan član mjesnog sindikalnog vijeća.
Dvačlana Armije.
Mjesne organizacije N.F.-a uključuju se u kotarske radi bolje povezanosti u radu.
Odbornik kotarskog N.O.-a zadužen za prosvjetu i odbornik mjesnog N.O.-a treba da prisustvuju sjednicama štaba.

3.Okružni štab.

Osniva se po svim okružnimm mjestima, u njega ulaze:
Jedan član okr. NF-a,
Jedan član okr. AFŽ-a
Dva člana okr.USAOH-a./Sekretarijata i kultur.prosv.odjela/
Dva člana Armije
Odbornik Okružnom N.O-a zadužen za prosvjetu treba prisustvovati sastancima štaba.

4.Glavni štab

Osniva se u Zagrebu, u njega ulaze:
Jedan član Izvršnog Odbora N.F-e,
Jedan član Glavnog odbora AFŽ-a
Četiri člana USAOH-a/član sekretarijata Glavnog Odbora, kulturno prosvjetnog odjela,srednjoškolskog odjela,kulturnog društva studenata/.
Jedan član zemaljskog odbora sindikata.
Dva člana Armije.
Pročelnik odjela za narodno prosvjećivanje Ministarstva prosvjete treba prisustvovati sastancima štaba.

II. Zadaci su im:

1.Da preko frontovskih organizacija /NF-a,AFŽ-a,USAOH-a/ sindikata i Armije mobilišu narod,da pokrenu i uvjere sve nepismene